

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Kultuuriteaduste instituut
Etnoloogia osakond

Katri Pajusalu

ALAEALISELT EMAKS SAANUTE KOGEMUSTEEKOND:

ETNOLOOGILINE JUHTUMIANALÜÜS

Bakalaureusetöö

Juhendajad:

Jaanika Jaanits (MA)

Kirsti Jõesalu (PhD)

Tartu 2023

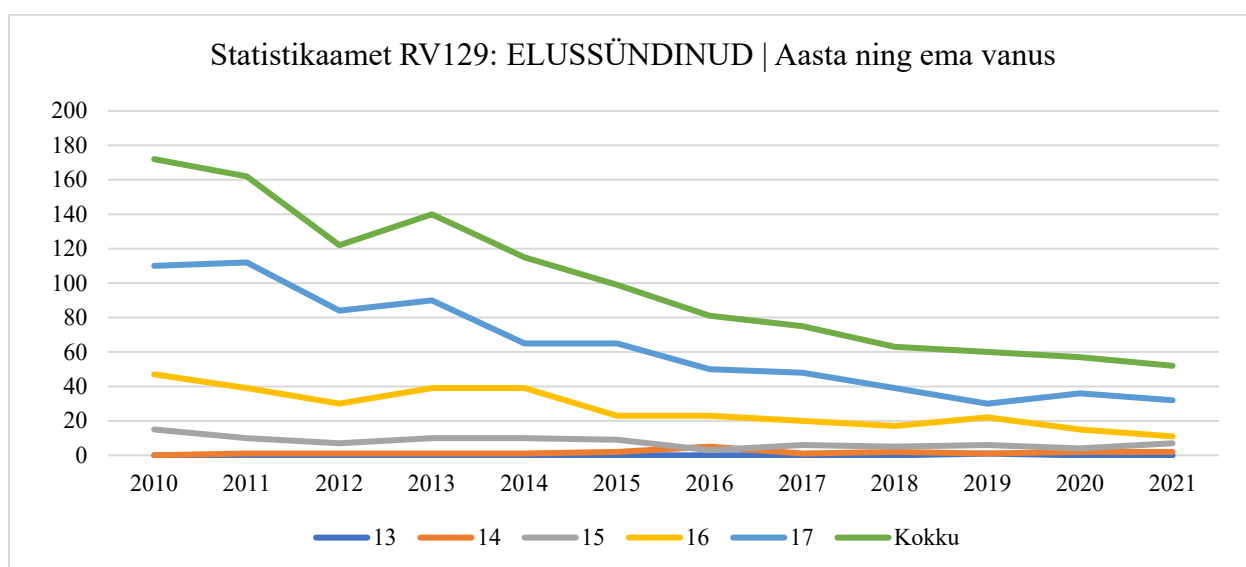
Sisukord

Sissejuhatus.....	4
Noor ema ühiskondlikes diskursustes.....	5
Eesti seadused ja alaealisena lapsevanemaks saamine	5
Noor ema sotsiaalsetes diskursustes	8
Uurimislugu	10
Meetodid	12
Meetodite kirjeldus	12
Osalejate leidmine.....	13
Intervjuude läbiviimine.....	14
Refleksioon	16
Analüüs	16
Uurimuses osalejad.....	17
1. Elu enne rasedust	20
1.1. Suhted vanematega	20
1.2. Uuritavate arvamus teismelistest emadest	21
1.3. Kool, hobid ja sotsiaalelu.....	22
2. Rasestumine ja rasedus	24
2.1. Rasestumine ja raseduse säilitamine	24
2.2. Lähedaste ja enda kohanemine	26
2.3. Hirmudega toimetulek	29
2.3. Tervis ja meditsiinitöötajate suhtumine	30
2.4. Infoallikad ja teismeliste emadele suunatud tegevused	34
3. Sünnitus ja esimesed nädalad.....	38

3.1. Haiglas veedetud aeg	38
3.2. Esimesed nädalad.....	42
4. Elu lapsega	45
4.1. Lapse areng, edasine suhtlus meditsiinitöötajatega ja rõõmumomendid.....	45
4.2. Raskemad momendid.....	49
4.3. Lapsevanemaks olemine piiratud teovõimega isikuna	52
4.4. Edasine hariduse omandamine ja tulevikuplaanid.....	54
4.5. Üldine suhtumine noortesse emadesse.....	56
4.6. Individuaalsed arengud ja mõtteid noores eas emaks saamisest.....	60
Kokkuvõte.....	65
Kasutatud allikad ja kirjandus.....	67
<i>Summary</i>	72
Lisad.....	73
Lisa 1. Küsimuskava.....	73
Lisa 2. Informeerituse leht ja nõusoleku vorm	75

Sissejuhatus

Statistikaameti (2022a) andmete järgi oli 2021. aastal Eestis ema keskmine vanus esimese lapse sünnil 28,6 aastat. 2010. aastal oli see 26,3. Neist numbritest on näha trendi, et lapsi saadakse järjest hilisemas eas. Samamoodi on iga aastaga langenud alaealistele emadele sündinud laste arv: 2010. aastal sünnitasid alaealised emad 172 last ja 2021. aastal¹ 52 last ehk üheteist aastaga on see arv vähenenud rohkem kui kolm korda (vt Joonis 1). Ainukeseks erandiks oli 2013. aasta, kui alaealistele emadele sündinud laste arv oli 18 võrra suurem kui sellest eelmisel aastal (samas).

Joonis 1. Alaealistele emadele sündinud laste arvu langustrend aastatel 2010-2021 (Statistikaamet 2021b)

Kes on need emad, kelle esimene laps on ületulise ühiskondliku suundumusele vastupidiselt sündinud väga noorelt, seaduse järgi isegi lapseas? Mis on nende lugu? Siinse uurimuse teemaks on alaealiselt vanemaks saanud naiste kogemustekond ehk see, milline oli nende elu enne rasedust, kuidas on kulgenud nende emaks saamine ja emaks olemine ning millised on olnud nende valikud ja kogemused. Lisaks kirjeldan kultuuriuurija vaatenurgast, millist suhtumist on intervjueritavad tajunud neid ümbritsevas keskkonnas, näiteks lähedaste, arstide, haridusasutuste

¹ Uurimuse kirjutamise hetkel ei ole veel 2022. aasta andmeid avaldatud.

ja meedia poolt. Kui palju sarnanevad nad enda arust teistele emadele? Kui palju sarnanevad nad üksteisega? Mis on spetsiifiline just alaealiselt emaks saanute kogemuses lapsevanemana?

Nii on minu uurimisküsimused järgmised:

1. Kuidas kirjeldavad alaealiselt emaks saanud oma kogemust? Milline on nende emaks kasvamise teekond?
2. Kuidas suhtub alaealistesse emadesse ühiskond ehk nende lähedased, riiklikud institutsioonid ja meedia?

Järgnevalt kirjeldan, kuidas kajastub alaealisena lapsevanemaks saamine Eesti seadustes. Seejärel esitan sotsiaalse diskursuse peatükis, millist teoreetilist raamistikku töös kasutan. Toon välja ka eelneva uurimisloo, kasutatud meetodid ning kirjeldan lühidalt uurimuses osalenud naisi.

Noor ema ühiskondlikes diskursustes

Eesti seadused ja alaealisena lapsevanemaks saamine

Alaealiste emade teema juures on oluline aru saada, millised on seda rühma puudutavad seadused, sest seadused loovad õigusi, kehtestavad kohustusi ja suunavad otsuseid ehk mõjutavad erinevatel viisidel alaealiselt emaks saanute elusid. Seepärast toon välja, kes on alaealised emad Eesti seaduste silmis ja millised on need põhilised seadused ning ettekirjutused, mis neid lapsevanemana puudutavad. Lisaks esitan konteksti loomiseks seadused, mis piiritlevad alaealiste seksuaalset enesemääramist ning raseduse katkestamist. Minu välitööd toimusid 2021. aastal, seetõttu pean vajalikuks tuua välja nii 2022. aastani kehtinud seadused, mis mõjutasid minu intervjueeritavaid, kuid viitan ka 2022. aastal kehtima hakanud muudatustele.

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse (2009)² § 8 järgi mõistetakse Eesti riigis alaealistena **alla 18-aastaseid isikuid**. Alaealiseks olemisega kaasneb **piiratud teovõime**, välja arvatud juhul kui

² Tsiviilseadustiku üldosa seaduses ja mitmes teises mainitud seaduses on peale 2009. aastat või 2010. aasta keskpaika tehtud redaktsioone, kuid neid redaktsioone ei tooda töös välja, kui need ei ole teema juures olulisi paragrahve või lõive mõjutanud. Uurimuses viidatakse peaausjalikult 2009. aasta või 2010. aasta alguses jõustunud redaktsioonidele, sest vanim uuritav sünnitas 2010. aasta lõpus.

(nagu sätestab sama seaduse § 9) vähemalt 15-aastasel isikul on soov oma teovõimet laiendada (Tsiiviilseadustiku üldosa seadus 2009). Kui see vastab kohtu arust alaealise arengutasemele ning on tema huvides, siis saab teovõime laiendamise kaudu alaealine samad õigused kui täiskasvanu (samas). Üldiselt kaitseb aga alaealisi Eesti Vabariigi lastekaitse seadus, mille põhimõtteks on § 3 järgi *alati ja igal pool seada esikohale lapse huvid* (Eesti Vabariigi lastekaitse... 2010).

Kuna enamuse alaealiste teovõime on piiratud ehk neil ei ole samu õigusi ja kohustusi kui täiskasvanutel, siis see mõjutab ka alaealiste lapsevanemaks olemist. Perekonnaseaduse (2010) § 139 järgi ei ole piiratud teovõimega lapsevanemal *õigust [oma] last esindada ja ta teostab lapse suhtes isikuhooldusõigust koos lapse seadusliku esindajaga*. Järelikult **ei saa tavaliselt alaealine ema olla ainus isik**, kes oma lapse eest vastutab, vaid keegi teine isik – **seaduse silmis täiskasvanu** – peab temaga koos vastutust jagama. Samamoodi täpsustab Perekonnaseaduse (2010) § 88 näiteks seda, et alaealine isa võib *isaduse omaks võtta oma seadusliku esindaja nõusolekul* ja alaealine ema võib *anda nõusoleku isaduse omaksvõtuks oma seadusliku esindaja nõusolekul*. Seaduslik esindaja on tihti keegi perekonna seest, näiteks alaealise vanem, kuid nende kaudu ei tohi teha *isiklikke tehinguid*, mis seaduslikult on abiellumine või testamendi tegemine (eesti.ee 2021a). Niisiis liigitab Eesti seadusandlus osa tehinguid „isiklikeks“, kuid mitte alaealise isaduse omaksvõtmist ega mitmeid muid alaealise last puudutavaid otsuseid. Lapse sünni registreerimise avalduse esitamise õigus on näiteks alaealise vanema elukohajärgsel kohalikul omavalitsusel või tema lapse teisel vanemal, kui too on täisealine (eesti.ee 2021b). Perekonnaseaduse § 96 järgi on samas ülalpidamist *kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased* (Perekonnaseadus 2010), mis tähendab, et alaealisel lapsevanemal ei ole kuni täiskasvanuikka jõudmiseni majanduslikke kohustusi oma lapse ees, vaid need on riigil lapsetoetuse näol ja lapse täisealistel lähisugulastel (seejuures lapse seaduslikul esindajal).

Lapse eostamise ehk suguühthes osalemise osas aga Eesti seadused alla 18-aastast isikut täiskasvanust ei erista, kui alaealine ei ole alla 14-aastane (kuni 2022) või alla 16-aastane (alates november 2022). Samamoodi oli alaealistel võimalus abielluda läbi teovõime laiendamise taotlemise, mis tühistati 2022. aasta novembris. Seega, alla 18-aastastel ei ole enam võimalik abielluda. (Justiitsministeerium 2022)

Lapsesaamise otsuse juures mängib lisaks rolli see, kui kättesaadav on noorele raseduse katkestamise võimalus. Seepärast tutvustan järgnevalt abordivaliku konteksti Eestis. Nimelt on ka seadused raseduse katkestamise kohta hiljuti muutunud. Näiteks 2009. aastal³ kehtinud raseduse katkestamise ja steriliseerimise seaduse järgi ei saanud piiratud teovõimega (sh alaealine) naine aborti teha, kui tal ei olnud eestkostja nõusolekut või kui kohus ei olnud eestkostja otsust ümber lükanud (Raseduse katkestamise ja... 2009). 2015. aasta 2. märtsil jõustunud sama seaduse redaktsiooni järgi on aga ka alaealisel naisel endal õigus võtta vastu otsus oma raseduse katkestamise kohta ilma oma seaduslikku esindajat teavitamata ja seaduslikult esindajalt nõusolekut saamata (Raseduse katkestamise ja... 2015). Abortide arv peale seadusmuudatust ei tõusnud: vanusegrupis 10–14 on see jäänud umbes samaks (kõikunud vahemikus 2–11), vanusegrupis 15–17 on võrreldes 2009. aastaga (292 aborti) see vähenenud kolm korda⁴ (Tervisestatistika ja terviseuuringute... 2022).

Üldiselt on raseduse katkestamise osas alaealistele kehtinud samad ajalised piirangud kui täisealistele, välja arvatud alla 15-aastastele, kellel on võimalus aborti sooritada vanematest naistest kaks korda pikema ajavahemiku jooksul: 2009. aastal kuni 21. nädalani ja alates 2015. aastast kuni 22. nädalani (Raseduse katkestamise ja... 2009; Raseduse katkestamine ja... 2015). Ravikindlustus kehtib Eestis kõigile alla 19-aastastel isikutele (Ravikindlustuse seadus 2010), kuid nii tehisabordi kui medikamentoosse abordi eest on vaja alaealisel maksta kindel osa protseduuri maksumusest: vastavalt 30% ja 50% teenuse koguhinnast (Eesti Haigekassa tervishoiuteenuste... 2009). Näiteks 2022. aastal oli medikamentoosse abordi omaosalus 17,67 eurot ja tehisabordi/kirurgilise abordi oma 40,82 eurot, millele lisandus päevaravi hind 51,83 eurot (Eesti Seksuaaltervise Liit 2022).

Niisiis ei ole seaduse silmis alaealiselt emaks saanud (v.a need, kellel on laiendatud teovõime) võrdsed nendega, kes on saanud lapse täisealisena. Kui lapse vanem või vanemad ei ole täisealised, siis määratakse talle riigi poolt täiskasvanud esindaja. Sellel on omad head ja halvad küljed: alaealisel emal ei ole majanduslikke kohustusi oma lapse ees, kuid samas ei saa ta ka oma lapsele

³ Varasem info ei olnud kättesaadav.

⁴ 2021. aastal oli Eestis vanusegrupis 15-17 omal soovil raseduste katkestamise arv 84. Uurimuse avaldamise hetkel ei ole veel 2022. aasta andmeid avaldatud.

iseseisvalt nime panna. Samas on seaduste järgi kõik üle teatud vanuse alaealised piisavalt vanad, et osaleda seksuaalsuhetes ja katkestada oma rasedus ilma eestkostja nõusolekuta.

Noor ema sotsiaalsetes diskursustes

Bakalaureusetöö peamiseks teemaks on alaealiselt emaks saanute kogemused ja ühiskondlik suhtumine teismelistesse emadesse. Järgnevalt kirjeldan, kuidas need teemad on seotud uurimuse keskse mõistega „emaks olemine“, ning kuidas ja mida on „emaks olemise“ all mõistetud.

Emadust sotsioloogilisest ja soouuringulisest perspektiivist uurinud Andrea O'Reilly (2010: 1137) kirjeldab emaks olemist kui protsessi, mille kestel naine aktiivselt taasloob läbi erinevate tegevuste enda rolli emana. Naise emaks olemise protsessi ei iseloomusta ainult kogemuslikkus ja suhe tema lapsega, vaid ka suhe teda ümbritsevate (näiteks majanduslike ja patriarhaalsete) ühiskondlike süsteemidega, mida võib pidada emaks olemise „institutsionaalsuseks“ (samas). Kirjandus- ja soouuriija Emily Jeremiah (2006: 24–25) määratleb emaks olemist sarnaselt, kuid toob sisse Judith Butleri teooria soolise performatiivsuse kohta. Butler (1993: 7) defineerib performatiivsust kui korduvaid akte, mille käigus diskursus loob ja vormib seda, mida kirjeldab, näiteks soolisi identiteete. Sellest lähtuvalt näeb Jeremiah (2006: 24–25) emaks olemist kui praktikat, mille jooksul luuakse emaksolemise subjektiivsust (*maternal subjectivity*) läbi korduvalt ümber konstrueeritud ja performatiivse protsessi. Feministlik kirjandus eelistab ka mõiste „emadus“ (*motherhood*) asemel tihti just „emaks olemise“ (*mothering*) kasutamist eelnevalt uurijate poolt rõhutatud põhjusel, et ema roll on protsessuaalne ning muutuv (samas: 21)⁵.

Jeremiah (2006: 23) nõustub emaks olemise kogemuslike ja institutsionaalsete aspektidega, kuid rõhutab, et kogemuslikkus ning institutsionaalsus on omavahel seotud, ja toob välja, et institutsioonid koos ideoloogiatega koosnevad erinevatest osadest ning on pidevas muutumises. Samamoodi kirjeldab Jeremiah (2006: 25) täpsemalt, kuidas Butleri performatiivsuse teooriat emaks olemise kontekstis mõtestada. Näiteks ei viita selline defineerimisviis sellele, et kõik emad oleksid samasugused, vaid et iga ema unikaalsed käitumisviisid (kaasa arvatud emaksolemise

⁵ Seda aspekti silmas pidades kasutan uurimuses samamoodi peamiselt mõistet „emaks olemine“ mõiste „emadus“ asemel.

agentsus) tulenevad diskursuse kehtestatud performatiivsete aktide muutmisest. Lisaks kirjutab ta, et emaks olemise juures on diskursuse osana ja samaaegselt kogemuslikuna oluline välja tuua eetika ehk lapse kasvatamisega seotud kehalist ja materiaalist subjektiivsust, seejuures imetamist, lapse rahustamist ja muid tegevusi, mida ema sooritab omast tahtest ning eetilistel põhimõtetel (sammas: 28–29).

Uurimuses pean alaealiselt emaks saanute kogemuste all silmas „emaks olemise“ kogemuslikku poolt ehk seda, milliseid emotsioone, mõtteid ja reaktsioone tajusid noored emad rasedana, sünnituse ajal ja sünnitusmajas ning last kasvatades, ehk milline on olnud nende kogemusteekond. Vaatlen, millisena alaealiselt emaks saanud kirjeldasid oma elu enne rasedaks jäämist ja peale seda ehk milline on nende „emaks olemise“ lugu. Pööran tähelepanu sellele, millised on intervjueeritud naised omaette isiksustena, mitte ainult emadena. Uurin neilt, mida on lapse kasvatamine neile juurde andnud (nt isiklikku emotsionaalset arengut silmas pidades), kui ka nende elus piiranud. Seejuures pean „emaks olemise“ kogemuslikkuse all silmas Jeremia kirjelatud emaduse eetilist poolt: kuidas ja mida peavad intervjueeritud ema kohustusteks, kuidas on olla rase, sünnitada ning lapse eest füüsiliselt hoolitseda, milline on olnud nii ema kui lapse füüsiline ja vaimne tervis ning milline on olnud emaks olemise materiaalne pool ehk kuidas on intervjueeritud naised finantsiliselt ja igapäevaste kohustustega hakkama saanud.

Ühiskondliku suhtumisega seoses kirjeldan seda, mida võib sõnastada kui „emaks olemise institutsionaalsust“. See tähendab, et toon välja, kuidas on noori emasid mõjutanud Eesti riigi seadused ja milline on olnud nende suhtlus erinevate riiklike instutsioonidega, kaasa arvatud haridussüsteemiga, meditsiinisüsteemiga, kohalike omavalitsustega, sotsiaalkindlusametiga ning muude ametiasutustega. Meditsiinisüsteemiga seoses (nt intervjueeritavate abistamisega sünnitamisel ja tervisemuredega) tuleb taaskord esile nooreks emaks olemise kehaline pool ja näiteks sotsiaalkindlustusameti vanemahüvitise kaudu nooreks emaks olemise finantsiline pool. Emaks olemise institutsionaalsuse juurde käiv üldine ühiskondlik suhtumine teismelistesse emadesse avaldub ka igapäevasuhtluses teiste inimestega, nii internetis kui pärielus, nii võõraste kui lähedastega.

Alaealiselt emaks saamise kogemuslik ja ühiskondlik pool moodustavad kokku alaealiseks emaks olemise performatiivsuse ehk kirjeldavad seda pidevalt muutuvat diskursiivset rolli, mida noored

emad samaaegselt täidavad ja muudavad, ning mida järgnevas uurimuses vaatlen. Kuna kogemuslikkus ja ühiskondlikkus on tihedalt seotud, siis ei ole need ka uurimuses analüüsi osas üksteisest lahutatud, vaid esitatud jooksvalt ja ära jaotatult emaks olemise erinevate etappide vahel.

Uurimislugu

Teismelisi emasid on väljaspool Eestit uuritud palju ja mitme erineva nurga alt. Kvalitatiivsetest lähenemistest on näiteks Ühendkuningriikides Elizabeth Yardley (2008) uurinud stigmadega toimetulemist teismeliste emade poolt ja Maggie Leese (2016) teismeliste emade kogemuslugusid; USAs on Elizabeth M Aparicio koos Deborah Gioia ja Edward V Pecukonisega (2018) analüüsinud asenduskodudes rasedaks jäänud teismeliste lugusid ja Shuante Bingham (2020) on kaardistanud tumedanahaliste teismelisenä lapse saanud naiste teekondi magistriskraadini; LAVis on Zarina Chohan ja Malose Langa (2011) lisaks teismeliste emade lugude kuulamisele tähelepanu pööranud nende motivatsioonile haridusteed jätkata ja Kanadas on Sylvie Lévesque ning Claire Chamberland (2016) uurinud erinevaid viise, mille abil teismelisenä rasedaks jäänud naised on hakkama saanud raskustega (nt füüsilise ja emotsionaalse vägivallega).

Eestis on alaealiselt emaks saamist vaadeldud peamiselt sotsiaaltöö aspektist ning on kaitstud mõned bakalaureuse- ja magistritööd: Heidi Rätsepa bakalaureusetöö „Peredele suunatud teenuste kättesaadavus ja vastavus teismeliste emade vajadusele“ (Tartu Ülikool 2009), Anu Varepi magistritöö „Teismeeas emaks saanute arvamused enda toimetulekust ning tulevikuplaanidest“ (Tartu Ülikool 2014), Karolin Tohvi magistritöö „Teismeliste vanemaks saanute heaolu käsitlused“ (Tartu Ülikool 2014) ja Karin Kiilaspä magistritöö „EBATAVALISED EMAD: teismeeas vanemaks saanud noored naised räägivad emaks olemise kogemustest“ (Tartu Ülikool 2018). Kiilaspä (2018: 23) töö põhineb neljal intervjuul 14- kuni 15-aastaselt sünnitanud 18- ja 19-aastaste naistega, Tohvi (2014: 20) uurimus viiel paarisintervjuul enne 19nda⁶ eluaastat lapse saanud 18–19-aastaste noortega, kes moodustasid ka koos oma lapsega perekonna, ning Varepi (2014: 30) töö kuuel intervjuul 16- kuni 18-aastastena sünnitanud noore täiskasvanuga. Uuritute vanus on oluline, sest sellest sõltuvad uurimuse tulemused. Eriti oluline on, kas tegu on alaealistega

⁶ Tohv (2014) ei too uuritavate täpseid vanuseid välja.

või mitte. Minu töös esinevas vanusevahemikus (14–17) sünnitanud naised ei ole varem Eestis koos uuritud.

Eelnevalt välja toodud kvalitatiivsed uurimused on sarnase teemapüstituse, eesmärkide ja uurimisküsimustega: milline on teismeliste emade lugu, milliseid probleeme toob kaasa teismelise emadus, milliseid takistusi kohtavad teismelisena emaks saanud oma haridusteel, kuidas toetavad riiklikud süsteemid teismeliste emade vajadusi, millist suhtumist kogevad teismelised emad jne. Mõned uurimused võtavad keskmesse kõik need aspektid, mõned vaid osa neist. Lisaks on mainitud välismaa ning Eesti artiklite ja üliõpilastööde ühisosaks asjaolu, et need näevad teismelisi emasid kui probleemset noortegruppi.

Lisaks valmis Tartu Ülikooli Pärnu kolledžis Brenda Holti (2021) kvantitatiivne sotsiaaltöö korralduse lõputöö „Teismeeas lapsevanemaks saanud emade haridustee kaardistamine ja katkestamise põhjused Lääne-Eesti näitel“. Holti (2021: 26–28) uurimuse meetodiks on ankeetanalüüs: tema kolmest avatud küsimusest ja 23st vastusevariantidega küsimusest koosnevale küsimustikule vastas 71 igast vanusrühmast 15–19-aastaselt lapsevanemaks saanud naist, kes on pärit Lääne-Eestist. See uurimus loob eelnevalt mainitud töödest kõige tugevama põhja käesoleva uurimuse jaoks, sest on valminud hiljuti ja toob välja kvantitatiivse üldpildi alaealiste emade olukorrast. Samamoodi on Eestis varem tehtud muid kvalitatiivseid uurimusi, mis puudutavad minu töös olulisi aspekte, näiteks on selline Katre Koppeli (2015) etnoloogia magistr töö „Esoteeriline keha ja spirituaalne sünnitus uusvaimuse miljões Algallika kogukonna näitel“, mis kirjeldab uuritava rühma suhteid tavameditsiiniga sünnituse kontekstis.

Minu uurimus pöörab rohkem tähelepanu emaks olemise aspektile ja selle kogemisele. Uurimus ei otsi sihilikult probleemkohti, vaid tahab kaardistada ühiskondlikku ja kultuurilist konteksti alaealisena emaks saamise ümber. Senised tööd on keskendunud Elderi elutee teooriale (Varep 2014) või Belsky heaolu teooriale (Tohv 2014), siinses töös kasutatava Butleri performatiivsuse teooria eeliseks on aga keskendumine emaks olemise emotsionaalsele aspektile, mitte nooreks emaks olemise potentsiaalselt probleemsetele külgedele.

Meetodid

Meetodite kirjeldus

Uurimus põhineb viiel intervjuul ja sotsiaalmeedia vaatlustel⁷. Sotsiaalmeedias jälgisin lühivideote rakenduses TikTok tehtud postitusi alaealisena emaks saamise kohta ja nende juurde tulnud kommentaare, Facebookis tehtud noorte emadega seotud postitusi (näiteks töötsemiskuulutusi ja minu intervjuueeritavate leidmiseks tehtud postitusi) ning nende kommentaare ja Delfi.ee (Pere ja Kodu ning Kroonika alaosades ilmunud) noorte emade kogemusi kajastavaid artikleid ning nende juurde kirjutatud kommentaare. Seejuures jälgisin ka üldiselt teismelisi emasid puudutavaid meedia kajastusi, peamiselt USA tõselusarju (nt TLC „Unexpected“ ja MTV „Teen Mom“). See oli vajalik konteksti loomiseks ja intervjuu ajal erinevate arvamuste kohta näidete toomiseks.

Intervjuudest kolm toimusid näost-näku kohtudes, üks neist leidis aset Zoomis ja ühe uuritava vastused sain kirjalikult. Intervjuud ning vestlused toimusid 2022. aastal ajavahemikus 20. veebruar kuni 25. märts. Välitööde läbiviimist mõjutas 2022. aasta talvel laialdaselt levinud Covid-19, mille tõttu jäid ära kaks planeeritud intervjuud. Üks noor ema pakkus küll ise välja variandi küsimustele kirjalikult vastata, kuid peale paari korda lubamist mulle oma kogemustest kirjutada ta selleni ikkagi ei jõudnud ja lõpetas mu sõnumitele vastamise. Teine märtsi lõppu planeeritud intervjuu jäi ära, sest intervjuueeritav sattus koroonaviiruse pärast koos oma lapsega haiglasse. Uurimust mõjutas COVID-19 pandeemia ka läbi selle, et kuigi ma olin planeerinud intervjuude tegemisega alustada veebruari alguses, ei olnud mul võimalik seda teha, sest põdesin ise sel ajal koroonaviirust. Järgnevalt annan ülevaate intervjuueeritavate leidmisest ning intervjuude läbiviimisest.

Samuti plaanisin uurimuses osalenud naistega teha ühe fookusgrupi intervjuu, kus oleksime saanud ühiselt uurimuse teemade üle arutada. Intervjuueeritute huvi sellise kogunemise vastu oli paraku väike. Lisaks, kuna oli näha, et viie intervjuu, lissuhtluse ja meedia kanalite jälgimise

⁷ Lisaks küsitlesin noorte emade teemal oma sõpra, kelle ema sünnitas ta 17-aastaselt. Seda vestlust ma siin ei kajasta, sest uurimus ei käsitle alaealiste emade laste perspektiive.

põhjal sain teada väga palju, ning et olin juba leidnud vastused oma uurimisküsimustele, otsustasin fookusgrupi intervjuu ära jätta.

Osalejate leidmine

Intervjueeritavad leidsin läbi sotsiaalmeedia. Sotsiaalmeedias emade otsimine tundus hea valikuna, sest olin teadlik teismeliste emade osalusest Facebooki emadele suunatud gruppides. Kui mõni varasem uurimus on kasutanud noorte emade leidmiseks MTÜ Caritas Eesti abi (vt Varep 2014: 30), mis tegeles 2010ndate aastate alguses aktiivselt teismeliste emadega, siis 2018. aastal valminud uurimuses väidab Kiilaspä (2018: 24), et MTÜ Caritase abil ei õnnestunud tal ühtegi uuritavat leida. Otsustasin oma informantide leidmiseks kasutada pigem sotsiaalmeedia abi – ka Brenda Holti (2021: 27) hiljutine uurimus rakendas valimini jõudmiseks ainult sotsiaalmeediat (Facebooki ja Perekooli foorumit).

Üheks võimaluseks leida uuritavaid on kasutada sotsiaalmeedia huvipõhiste gruppide abi. Esmalt lasin oma emaks saanud sõbrannal kirjutada minu eest Facebooki grupis „Detsembri beebid 2018“ alaealistena emaks saanud naistele. Mul endal ei olnud sellele grupile ligipääsu, sest sinna (nagu ka peaaegu kõikidesse teistesse emadele või lapsevanematele mõeldud gruppidesse Facebookis) ei lasta sisse kasutajaid, kellel endal lapsi ei ole. Sõbranna kaudu lähenemine tundus aga sobivat selle poolest, et grupis „Detsembri beebid 2018“ kirjutasi emad endast teistele lühitutvustusi, kus nad mainisid nii oma hetkevanust kui ka vanust esimese lapse saamise ajal, nii et seal oli kerge eristada alaealisena emaks saanud teistest emadest. Algselt soovisin teha intervjuusid naistega, kes said esmakordselt emadeks 2022. veebruari seisuga vähem kui kuus aastat tagasi, et uurimus oleks võimalikult ajakohane ja et intervjueeritavatel oleks esimesed aastad emana võimalikult hästi meeles. Facebooki grupis oli samas mitu ema, kes said oma lapse seitse või kaheksa aastat tagasi, ja seepärast otsustasin nende kaasamiseks ajalist piiri nihutada nii, et potentsiaalse intervjueeritava esimene või ainuke (alaealisena saadud) laps pidi olema 10-aastane või noorem. Hiljem tuli selline valik ka teiste uuritavate leidmisel kasuks. Emade grupi kaudu intervjueeritavate leidmine aga ei õnnestunud, seda ka tehnoloogilistel põhjustel, sest Facebook ei lase tihti võõraste inimeste (mitte-sõprade) sõnumeid läbi.

Õnnestunuks osutus aga Facebookis jagamiseks mõeldud postituse kirjutamine, mis levis hästi (sai lõpuks jagatud 66 korda) ning mille kaudu leidsin ka enamuse oma uuritavatest. Kuna aga viis leitud uuritavat (kellest üks lõpuks ikkagi uurimuses ei osalenud) tundus mulle liiga vähe, siis püüdsin veel välja mõelda noorte emade leidmise viise. Mulle kirjalikult vastanud uurimuses osaleja oli aga maininud, et ta teeb sotsiaalmeediakanalis TikTok videoid noorelt emaks saamise kohta, ning välitööd TikTakis näitasid, et seda teeb ka mitu teist eesti alaealist noort ema. Ühega neist võtsin ühendust ja ta oli nõus mu küsimustele vastama. Üks intervjuueeritud naine andis mulle ka oma noorest emast sõbranna kontakti, kuid temaga jäi ootamatult intervjuu ära, sest nii tema kui ta laps nakatusid raskelt koroonaviirusesse.

Intervjuude läbiviimine

Valisin meetodiks poolstruktureeritud intervjuu, sest soovisin, et intervjuueeritavad saaksid keskenduda sellele, mida ise kõige olulisemaks pidasid. Valmistasin ette enamuses avatud küsimustest koosneva küsimuskava (Lisa 1), et vajadusel suunata intervjuud ja pöörata uuritava tähelepanu mõnele aspektile, mis tal muidu intervjuu situatsioonis ei pruugi meelde tulla. Küsimuskava koostas Jennifer Masoni (2002: 69–72) skeemi kasutades: uurimisküsimuste järgi lõin kõigepealt spetsiifilisemad küsimused, mõtlesin läbi, mis teemasid spetsiifilised küsimused kajastavad, siis panin need teemad intervjuu eeldavat kulgu arvestades järjekorda ja seejärel sõnastasin tuletatud teemade ning spetsiifiliste uurimisküsimuste järgi küsimuskava küsimused. Küsimuskava algusesse panin küsimused, mille abil kõigepealt õppida intervjuueeritavat veidi tundma ja saada teada, millal tema laps sündis, millal ja kus ta ise sündis ja milline oli tema elu enne rasedust. Seejärel järjestasin küsimused vastavalt emaks saamise etappidele (rasedus, sünnitus, lapse kasvatamine). Viimasena küsisin mõne varasemalt puudutamata jäänud ühiskondliku suhtumise aspekti kohta ja esitasin „suuri küsimusi“, näiteks millised olid peamised raskused, rõõmumomendid ja kas on veel midagi olulist, millest naine tahaks rääkida. Intervjuude ajal püüdsin meeles pidada põhimõtet, et poolstruktureeritud intervjuu võiks olla nagu vestlus: intervjuueeritav on intervjuueeri partner, ta on intervjuu ajal aktiivne ja loob tähendusi (Annist jt 2017: 73).

Enne välitöid tegin prooviintervjuu oma sõbrannaga, kes sai 2018. aastal 19-aastaselt esmakordselt emaks. Kasutasin samu küsimuskava küsimusi, et näha, kuidas need töötavad, kas mõni küsimus on üle või puudu, ning et saada teemast esialgne ülevaade. Peale seda vestlust täiustasin küsimuskava, näiteks lisasin küsimuse üürikorterite leidmise lihtsuse/keerulisuse kohta noore emana ja sain ka mõtteid juurde, millised teemad võiksid olla intervjuu ajal olulisemad ja vähemolulisemad.

Enne välitöid oli minu eesmärk teha kõik intervjuud uurimuses osalejatega füüsiliselt, sest tundsin, et näost näkku vesteldes saavutan uuritavaga kõige parema kontakti. Üks vestlus toimus Zoomis, kuna peale esimese kokkulepitud intervjuu ärajäämist ei olnud meil võimalik enam muud moodi kohtuda. Vestluse ajal oli mul internetiühendusega probleeme ja ka üldiselt tundus mulle, et ma ei saavutanud selle naisega nii head kontakti kui teistega, keda olin näost näkku kohanud. Kirjalik „intervjuu“ toimus seepärast, et uuritav tundis peale minuga ühendust võtmist, et need teemad on liiga isiklikud võõraga näost näkku arutamiseks. Kuna intervjuueeritavaid oli keeruline leida, otsustasin talle pakkuda võimalust vastata kirjalikult. Tegemist oli ka võrreldes teiste intervjuueeritavatega erilise juhtumiga (ta sai emaks 14-aastaselt) ning pidasin oluliseks tema kogemust oma uurimusse kaasata. Pärast esimeste vastuste saamist küsisin talt lisaküsimusi ja suhtlesime edasi, et saaksin tema kohta sama palju teada kui teiste vestluskaaslaste kohta. Kuna suhtlesin kõikide uuritavatega Facebooki Messengeris, siis oli mul kerge neile ka tagantjärgi üksikuid uusi, kellegi teise intervjuu põhjal tekkinud täpsustavaid küsimusi saata, millele nad tihti ka vastasid. Kõik suulised intervjuud kestsid umbes poolteist tundi.

Pidasin ka väga oluliseks uurimuse eetilist poolt: et uuritavad saaksid uurimuse olemusest aru pidid nad intervjuu tegemise ajaks olema täisealised ning lisaks koostasid ma neile informeerimise lehe, kuhu juurde küsisin näost näkku kohtunutelt allkirja (Lisa 2). Informeerimise ja nõusoleku leht koosnes uurimuse eesmärkide ning etappide tutvustusest, seejuures tõi see välja ootused intervjuueeritavate osas ja intervjuueeritavate õigused, näiteks õiguse iga hetk uurimuses osalemisest loobuda. Zoomi intervjuu ajal küsisin suulist nõusolekut ja kirjaliku intervjuu juurde kirjutas vastanud naine kirjaliku nõusoleku, sest tal ei olnud digitaalse allkirjastamise võimalust.

Refleksioon

Edasisi intervjuusid tehes tundsin, et kohati olin küsimustes liiga kinni, teisalt jagasin intervjuueritavatele ka oma kogemusi ja mõtteid. Minu kogemused ei puuduta küll noorelt emaks olemist ja ma ei ole ka ema, kuid sain vestelda suhetest enda perekonnaga ja riiklike institutsioonidega. Isiklike kogemuste vahetamine aitas luua usalduslikku õhkkonda, sest selliselt ei olnud uuritavad intervjuu ajal ainukesed, kes pidid rääkima teemadel, millest tavaliselt võõrastega ei vestelda. Nii tekkis mul naistega parem kontakt ja minu kogemuste ning arvamuste kaudu tulid esile ka mõned varasemalt varjus olnud aspektid, sest intervjueritavad said nendega suhestuda või vastupidi, minul tekkinud mõtteid ümber lükata. Samamoodi aitas mul intervjueritavatega samastuda (ja ka neil minuga) see, et olin nendega sarnases vanuses ja samas ühiskonnas üles kasvanud. Emaks olemise tehnilist ja institutsionaalset poolt puudutades küsisin mõnikord lisaküsimusi, et nendest aspektidest rohkem mitte-lapsevanemana teada saada, mis võis vestluskaaslastele olla vastumeelne või tüdimust tekitav. Samas said naised nii ka ise neid aspekte uuesti mõtestada.

Analüüs

Intervjuude litereerimisel oli mulle abiks TTÜ veebipõhine kõnetuvastus (Alumäe jt 2018). Kõnetuvastusest saadud toorikteksti transkribeerisin lisaks ise üle. Analüüsimeetodina kasutasin temaatilist analüüsi ehk otsisin kõigepealt intervjuudest välja olulisemad teemad ja seejärel hakkasin nende teemadega seoses öeldut põhjalikumalt analüüsima otsides litereeringutest välja teemadele vastavad lõigud ning koondades need kokku. Kuna intervjuusid oli vähe, siis erinevatele teemadele ma intervjuude sees koode ei omistanud, kuigi seda temaatilise analüüsi osana tihti tehakse (Guest jt 2012).

Uurimuses osalejad

Enne analüüsi osa esitan konteksti loomiseks kõikide uuritavate lühibiograafiad ning toon välja olulisema taustainfo – nende päritolupere, hariduse, lapse isa ja suhteseisu kohta. Kõikidele uuritavatele valisin ise nimed ning nende isikutuvastamist võimaldavad aspektid olen anonümiseerinud. Olulisemad andmed toon välja ka tabelina:

Tabel 1. Uurimuses osalejate üldandmed

Nimi (anonümiseeritult)	Sünniaasta	Emaks saamise vanus	Emaks saamise aasta	Intervjuu aeg	Intervjuu viis
Maarja	1993	17	2010	09.03.2022	näost-näku
Liisa	1994	17	2012	21.02.2022	näost-näku
Triin	2002	14	2017	märts 2022	kirjalikult
Sandra	2002	17	2019	25.03.2022	Zoomis
Teele	2003	17	2021	20.02.2022	näost-näku

Maarja sündis 1993. aastal ja kasvas üles maakeskkonnas suure linna lähedal. Ta on keskmine laps, kelle isa *tötab metsas* ja ema on loomaarst. Rasedaks jäämise ajal käis ta 10. klassis. Maarja lapse isa oli temast viis aastat vanem poiss-sõber. Raseduse ajal elasid nad koos Maarja vanematega tema lapsepõlvkodus. Maarja sai emaks 2010. aastal, kui ta ise oli 17-aastane. Lapsega koos tuli ta sünnitusmajast taas vanematekoju ja elas seal koos oma elukaaslasega kuni nende lahkuminekuni, mis toimus siis kui tema laps oli umbes viie- või kuueaastane. Vahepeal elas ta koos oma lapsega linnas, hetkel elavad nad (ka koos oma uue elukaaslasega) taaskord Maarja vanemate juures, sest *mu laps tahab ikka tegelikult maal elada ja mina olen ka kogu aeg tahtnud tegelikult maal elada. /.../ meie pere on nüüd ikka... põline maakas [naer]*. Kui Maarja laps oli aastane, siis andis ta lapse tihti enda vanaemale hoida, mis võimaldas tal rahulikult läbida kutsekooli. Praeguseks on ta endale valinud ameti, mis ei ole tema haridusega seotud. Maarjaga viisin intervjuu läbi kohvikus.

Liisa sündis 1994. aastal. Lapsena elas ta vanaema talus, kooliealisena vanematega linnas. Liisal on noorem vend. Tema ema on kokk ja isa Liisa sõnul *töötu, alkohoolik*. Rasedaks jäämise ajal käis ta 10. klassis ja töötas kooli kõrvalt, et olla majanduslikult iseseisev. 16-aastaselt teostati talle alaealise teovõime laiendamine, mis tähendab, et seaduslikus mõttes sai ta siis täiskasvanuks. Lapse nimepanekut mainib siin Liisa sellepärast, et tema laps oli planeeritud. Ta oli oma lapse isaga rasedaks jäämise ajal kihlatud, nad elasid koos omaette elamispinnal ja raseduse ajal ka abiellusid. Liisa laps sündis 2012. aastal, kui ta oli 17-aastane. Kui Liisa tütar oli umbes kaheaastane, kolis ta oma tütreaga mehe juurest ära. Põhjuseks oli see, et tema abikaasal olid samamoodi probleemid alkoholitarbimisega, mida Liisa hakkas teadvustama oma raseduse alguses. Koos lapsega on ta elanud väga erinevates kohtades – nii suurtes linnades kui alevikes. Ta käis täiskasvanute gümnaasiumis, Tallinnas ülikoolis ja praegu õpib Tartus magistriõppes. Õpingute ajal on ta töötanud veel erinevatel töökohtadel (nt poejuhataja, kommunikatsioonispetsialist jne). Liisaga vestlesin tema kabinetis.

Triin sündis 2002. aastal ja on elanud terve elu ühes Kesk-Eesti külas oma pere juures. Tal on neli vanemat õde-venda ja *liinitöolisest* ema. Ta isa suri, kui ta käis lasteaias. Rasedaks jäämise ajal oli ta 7. klassis. Oma lapse isa kohta ütleb ta nii: *Ei olnud poiss-sõber, vaid minust 10 aastat vanem meesterahvas, kellega tutvusin läbi interneti ja ei osanud arvata, mis kavatsused temal on. Nüüd oleme omavahel võõrad ja ei ole suhelnud lapse sündimisest saadik.*⁸ Triinu laps sündis 2017. aastal, kui ta oli 14-aastane. Praeguseks on tal uus elukaaslane. Triinu lapse hooldusõigus kuulus osaliselt ka Triinu emale (vt Perekonnaseadus § 139 lk 6) ja seepärast sai ta lapse vanaemana võtta lapsehoolduspuhkuse, mille ajal Triin lõpetas ära põhikooli. Ta proovis ka gümnaasiumis käia, kuid jättis selle pooleli, sest *lihtsalt ei olnud aega koolile*. Praegu teeb ta sama tööd kui tema ema. Triinuga suhtlesin kirjalikult.

Sandra sündis 2002. aastal. Lapsepõlves elas ta maakohas. Tal on ema ning isa, kes töötavad puidutööstusfirmas, ja kaks nooremat õde-venda. Koolis jäi ta 5. klassi kordama, mistõttu 16-aastaselt rasedaks jäädes käis ta 9. klassis. Sandra lapse isa *on selline pätt [lõbusalt] /.../ ta pidevalt siin jookseb politsei vahet ja on ka vanglas istunud*. Raseduse ajal elas ta koos oma perega. Sandra

⁸ Kuna intervjuu oli kirjalik ja Triin oli varem muret tundnud võõra inimesega nendel teemadel suhtlemise pärast, siis ei palunud ma tal seda kohta täpsustada. Kuigi Triin võttis minuga ise ühendust, siis tekkisid tal vahepeal ka kõhkklused, et kas ta soovib uurimuses osaleda, aga otsustasime, et kirjalikult intervjuu tegemine sobib meile mõlemale.

laps sündis 2019. aastal ja ta oli siis 17-aastane. Ta on elanud oma uue elukaaslasega nii vanemate juures kui üürikorteris, ning nüüdseks ka omale ostetud korteris, mis ei asu kaugel tema vanemate kodust. Ema abiga, kes sai ta last hoida, lõpetas Sandra põhikooli. Intervjuu ajaks oli ta 12. klassis ja kohe gümnaasiumi lõpetamas. Kuna Sandra ei ole saanud oma lapsele lasteaiakohta, siis ei ole ta leidnud ka võimalust tööle minemiseks. Temaga tegin intervjuu Zoomis.

Teele sündis 2003. aastal. Ta on elanud terve elu samas linnas. Teele ema on lasteaiakasvataja, isa rekkajuht ja tal on vanem vend. Rasedaks jäämise ajal käis Teele 9. klassis, sest oli vahepeal jäänud klassikursust kordama, kuid enne sünnitamist lõpetas ta põhikooli ära. Tema laste (ta sai kaksikud) isa on temast aasta vanem, nad on suhtes ja on raseduse ajast koos elanud. Raseduse ajal elasid nad Teele vanematega koos, kuigi vahepeal ka mõne tuttava juures, kui suhted Teele emaga muutusid pingelisteks. Teele lapsed sündisid 2021. aastal, kui ta oli 17-aastane. Mõni kuu peale laste sünni kolisid nad poiss-sõbraga koos üürikorterisse, sest olid kokku saanud tagatisraha. Samamoodi põhjendas Teele otsust vanemate juurest välja kolida sellega, et ta ise hakkas oma lastest enda ema liigse hoolitsuse pärast võõranduma: *ema vist kiindus liiga ära nendesse lastesse. Lükkasime edasi seda, aga lõpuks saime ikkagi aru, et kui me oleks sinna kauemaks jäänud, siis... oleks mul need emainstinktid ära kadunud ja kõik siuke värk.* Kuna Teele kaksikud olid intervjuu ajal viiekuused, siis ei ole olnud tal veel võimalust edasi õppida ega tööle minna, kuid täiskasvanute gümnaasiumisse minemise ja kõrghariduse saamise plaanid on tal olemas. Teelega tegin intervjuu tema kodus.

Järgnevas analüüsis osas kirjeldan täpsemalt intervjuueeritud naiste elulugusid, kogemusi ja arvamusi. See on jaotatud neljaks peatükiks vastavalt sellele, millist emaks olemise perioodi nende noores eas emaks saanute näitel põhjalikumalt avan: elu enne rasedust; rasestumine ja rasedus; sünnitus ja esimesed nädalad; elu lapsega. Kuna intervjuueeritud on vähe ja igaühe kogemusteekond mängib uurimuses sama olulist rolli, siis olen eelistanud liigsete üldistuste tegemise asemel tuua esile nende kõigi tähelepanekud.

1. Elu enne rasedust

Selleks, et mõista neiude emaks saamise ja olemise teekonda paremini, on oluline teada, milline oli nende elu enne rasedaks jäämist ja lapse sündi. Seepärast kirjeldan järgnevas peatükis lühidalt mõnda intervjueeritute lapsepõlve olulisemat aspekti: nende perekonda, huvisid ja koolielu. Lisaks toon välja, millised olid nende enda arvamused teismelisena emaks saanutest enne oma rasedust.

1.1. Suhted vanematega

Uurimuses osalejate tutvustustest on näha, et kõikidel neil on erinev taust. Nende intervjuusid analüüsid on ka keeruline öelda, kui palju mõjutavad suhted vanematega noores eas rasedaks jäämist ja lapse saamist. Näiteks enamus Varepi (2014: 36) ja kõik Kiilaspä (2018: 45) uuritavatest kasvasid üles ilma bioloogilise isata. Minu intervjueeritavatest enamus kasvasid üles koos oma isaga, ühel neist (Teelel) oli ka isaga kohati parem suhe kui emaga. Liisal oli küll alkohoolikust isaga halvad suhted, kuid samamoodi ei ole ta oma emaga lähedane olnud. Maarjal ja Sandral olid isaga neutraalsed suhted, ainult Triinu isa suri, kui ta oli väga noor. Enamuses intervjuudes toodi küll esile probleeme suhetes emaga – nii erinesid ema ja uuritava (näiteks Maarja) nägemused hariduse omandamisest ja suhtlusest sõpradega. Sandra toob näite oma suhtest emaga, mida mõjutas tema jaoks liiga rangete piiride seadmine.

Me üldse ei sallinud üksteist mingi aeg. Ma siis arvasin, et noh... keelas mind liiga palju.

Samas näitasid vastused Holti (2021: 29) küsimustikule, et üle poole vastanud teismelistest emadest olid oma emadega lähedased. Suhete kohta oma isaga Holt (2012: 30) ei küsinud, kuid umbes pooled tema uuritavatest veetsid vanematega palju aega ja üle poole uurimuses osalenutest ütlesid, et nende vanemad huvitusid oma lapse tegevustest ja olid teadlikud, kes olid lapse sõbrad.

1.2. Uuritavate arvamus teismelistest emadest

Olin huvitatud, milline oli naiste varasem kokkupuude ja nende enda suhtumine teismeliselt emaks saanutesse. Uurimuses osalejate varasem kokkupuude alaealiste emadega oli erinev, kuid suhtumine nendesse pigem positiivne. Liisal ja Teelel oli varem suguvõsas teismelisi emasid olnud. Maarja ning Triin ei olnud samas ühtegi teismelist ema varem kohanud. Maarjal polnud varasemaid kokkupuuteid ja ta tõi välja, et kartis teiste inimeste arvamust. Huvitav on ka see, et samal ajal kui statistika toob välja noorte emade arvu vähenemise (vt Joonis 1 lk 4), siis Maarja jaoks tundus, et praegu on noori emasid rohkem ja seetõttu on ühiskondlik suhtumine neisse on paranenud.

Nüüd on jah võib-olla siuke, aga võib-olla siis üksteist aastat tagasi see ei olnud veel nii normaalne. Ma arvan ise vähemalt, et see ei olnud, sest et tegelikult ei olnud väga ju neid... noori. Või, ma ei teagi. /.../ Minu tutvusringkonnas ei olnud keegi varem, kes oleks saanud nii noorelt lapse. Ja siis ma tundsingi, ma selles mõttes teiste ees häbenesin seda. Et kartsin, mida inimesed minust arvavad.

Võimalik, et Maarja tajus noores eas emaks saajate arvu kasvu seetõttu, et peale ise teismelisena emaks saamist ning sellega seotud häbitunde vähenemist on ta hakanud teisi sarnaseid emasid rohkem tähele panema. Triin kirjutas, et tema jaoks oli noores eas lapse eest hoolitsemise ettekujutamine keeruline.

Mul ei olnud tol ajal mitte ühtegi tuttavat kes oleks alaealiselt emaks saanud ning ausalt öeldes ei osanud isegi arvata, et teismeline sellise asjaga hakkama saaks. Ei arvanud, et teismelisel oleks nii palju tahet et selline koorem kanda võtta, aga nüüd usun, et vanus ei loe ja saab hakkama see, kes tõesti soovib hakkama saada.

Teele rääkis sellest, et tal ei olnud varasemalt teismeliste emade kohta kindlat arvamust välja kujunenud ning rasedusest teadasaamine oli suur šokk, sest lapse saamine tähendas tema jaoks suurt muutust eluplaanides. Liisal ja Sandral oli varasemalt sõpru, kes said teismelisena emadeks. Liisa rääkis, et *mul oli väga lai tutvusringkond* ja tema rasedus oli ka planeeritud, ehk ta oli varasemalt noores eas emaks saanutega kokku puutunud ning need näited ei olnud temas soovi last saada maha surunud. Sandra ütles, et tal oli positiivne kogemus alaealisena emaks saanuga olemas.

Ei ole väga mõelnud niimoodi. Väga halvasti ei ole kindlasti mõelnud. Üks vana koolikaaslane sai neljateist aastaseks lapse. No... vaadates, et tema sai ilusti hakkama ja /.../ ei olnud siis mingit sellist halba arvamust.

Niisiis oli mõnegi jaoks rasedusest teadasaamine ootamatu ja hirmu tekitav, sest eelnevalt teati teismelistest emadest vähe, teised aga aktsepteerisid olukorda kergemini, sest olid noorte emadega kokku puutunud. Intervjueeritud naiste varasemad arvamused teismelistest ning alaealistest emadest erinesid ka üsnagi palju.

1.3. Kool, hobid ja sotsiaalelu

Noored inimesed veedavad suure osa ajast koolis. Seal käiakse nii õppimas kui sotsialiseerumas. Samamoodi on paljudel teismelistel hobid, millega nad tegelevad kas enda arendamiseks ja/või ajaviiteks. Lisaks sotsialiseerutakse teiste noortega tihti kooli- ja hobideväliselt. Kuna kool, hobid ja sotsiaalelu on olulised osad noorte elust, toon järgnevalt välja, kuidas intervjueeritud naised enne lapse saamist aega veetsid.

Suhe kooliga oli intervjueeritavatel erinev. Sandra ja Teele jäid vahepeal klassi kordama, kuid Sandra ei maininud intervjuu ajal, et tal oleks olnud oma koolist halba arvamust või et see oleks tema jaoks eriti ebameeldiv olnud. Teele jäi viiendas klassis istuma, kuid toob selle välja pigem kui positiivse kogemuse, mis aitas tal hilisemas koolielus paremini hakkama saada, lisaks aitas klassivahetus kaasa tugevamate sotsiaalsete suhtes sõlmimisele.

Samas on hea ka, et ma jäin kordama, sest et ma sain palju paremad klassikaaslased endale. Ja sain rohkem selle viienda klassi ka selgeks, sest et kui nad oleks mind ikkagi läbi lasknud nende hinnetega, siis... mul oleks kuuendas ja järgmistes klassides, ma arvan, väga raske hakanud olema. Sest et viiendast tulevad need igasugused asjad matemaatikas juurde.

Maarja käis gümnaasiumis oma ema pärast, ta ei tahtnud sinna algusest peale minna. Teistel aga kooliskäimisega probleeme ei olnud. Triin kirjutas sellest, kuidas ta oli kooli ajal väga sotsiaalne, õppis hästi ning oli paljude hobidega hõivatud.

Õppisin tol ajal 7. klassis, mul oli palju sõbrannasid ning kuna sõbrannad olid minust vanemad sai palju käidud öösiti väljas poistega. Olin üsna seltskondlik inimene. Koolis olin tubli, õppisin neljatele ja viitele. Olin alles koolilaps ja väga paljude hobidega. Nimelt õppisin muusikastuudios basskitarri, tegelesin kunstiringis ning käisin ka rahvatantsus. Vahel tuli ette ka saalihoki mängimist. Tol ajal ma tööl ei käinud, küll aga käisin õpilasmalevas suviti.

Nagu eelnevalt sai mainitud, oli Liisal lai tutvusringkond ja ta oli sihuke... *paras punk ja mässumeelne.* Samamoodi rääkis Liisa sellest, kuidas ta otsis endale tihti tegevust hobide ja töö näol. Sandra pidutses sõpradega suhteliselt iga nädalavahetus ja see tundus huvitav ja tundus lõbus ja siis... *sai liialdatud sellega [pidutsemisega], /ma ei tea/, aeg ajalt.* Varasemalt tegeles ta kergejõustikuga. Maarja rääkis samamoodi sellest, kuidas põhiline aeg läks tal sõpradega suhtlemisele ning ema oleks soovinud, et ta rohkem õpiks.

Ütleme nii, et ma natuke kasvasin suht... ise. Või nagu mul tekkisid sõbrad, siuksed natuke... noh, ei olnud kõige paremad. Et ma olin suht palju kodust ära. Aga... noh, selles mõttes, et ma ei läinud nagu mingites asjades üle käte, et mingi narkomaaniks või midagi sellist ei olnud. Et natuke ikka siukest... noorte värki, natuke alkoholi ja sigaretid ja... et siuksed asjad olid, aga... noh, eks ikka vahest... ema pahandas, et kuhugi ei lähe või tee see ära.

Oma hobidest rääkides ütles Teele, et ta suitsetas, tegi mokatubakat ja kasutas e-sigarette. Samamoodi oli tal varasemalt vilgas sotsiaalelu, mis rahunes, kui ta kohtas oma lapse isa.

Ma käisin sõpradega mingi aeg hästi palju väljas, kui ma olin mingi neliteist äkki? Siis ma ei saanud ka emaga väga hästi läbi [kerge lõbusus] ja pigem olid siuksed peod ja istumised sõpradega [kerge naer]. Ja kui eelmine aasta nüüd ma sain oma nüüdse elukaaslasega tuttavaks, siis läks see elustiil rohkem joonde ja niimoodi.

Niisiis tuli kõikide uuritavate jutust välja, et nad suhtlesid palju sõpradega. Tihti käis selle juurde pidutsemine ja mõnikord ka alkohol, suitsetamine ja muud kergemad mõnuained. Samas leidsid mitu neiu aega ka hobide, õppimise ja töö jaoks.

2. Rasestumine ja rasedus

Rasedaks jäämine on esimene etapp lapse saamise ja emaks olemise teekonnal. Esmalt tuleb langetada otsus, kas rasedus alles jätta või mitte, ning seejärel oma elu vastavalt rasedusele muuta. Tihti tuleb kohandada oma tervislikku käitumist, aga ka suhteid lähedaste, sõprade ja tuttavatega ning hakata uuest küljest mõtestama oma materiaalsed olukorda ning tulevikku. Sellele lisandub veel otsene sünnituseks ja lapse/laste kasvatamiseks ettevalmistumine. Järgnevas peatükis kirjeldan, milliselt möödus see esimene emaks saamise etapp intervjueritud neiude jaoks ning kirjutan täpsemalt nende raseduse säilitamise otsusest, muutustest suhetes lähedastega ja hirmudest, tervislikust seisundist ja suhtlusest meditsiinitöötajatega ning sellele lisaks ka infoallikatest ja tegevustest, mida nad kasutasid iseenda sünnituseks ja lapsekasvatamiseks ettevalmistamiseks.

2.1. Rasestumine ja raseduse säilitamine

Eestis on raseduse katkestamise võimalus kõigil kuni raseduse 12. nädalani, alla 15-aastastel ka raseduse 22. nädalani. Samamoodi ei pea alates 2015. aastast alaealine oma vanemaid abordist teavitama. (Raseduse katkestamine ja... 2015) Raseduse katkestamisel on samas vaja tasuda omaosalus, mis oli näiteks 2022. aastal medikamentoosse abordi eest 17,67 eurot ja tehisabordi/kirurgilise abordi puhul koos päevaravi hinnaga 92,65 eurot (Eesti Seksuaaltervise Liit 2022). Aborditsuse vastuvõtmine ei ole aga lihtne. Raseduse katkestamine on ideoloogiliste debattide teema, kuigi Eestis seadustati see üle 60 aasta tagasi (Haldre 2016). On nii arvamusi, mis näevad aborti elu katkestamisena, kui neid, mis seavad esikohale naiste õiguse oma keha eest otsustada. Nendele vaatenurkadele lisanduvad igaühe isiklikud mõtted, kui saadakse teada enda rasedusest. Vestluste ajal ei küsinud ma naistelt otseselt raseduse katkestamise kohta, aga see teema tuli iseeneslikult intervjuudes esile, seepärast toon järgnevalt eraldi välja neiude vaated abordile.

Ainuke, kes ise otseselt abordi peale mõtles, oli Teele. Talle tundus, et laps tühistaks tema tulevikuplaanid. Raseduse katkestamise mõte oli tal aga lühikest aega.

Kui ma internetis nägin, et keegi /jää/ [noorelt rasedaks], siis mulle korra tuli siuke mõte pähe, et nüüd ta a la rikkus oma elu ära või midagi. Aga kui ma ise sain teada, siis alguses ma tahtsin ka aborti teha, esimese tunni jooksul [kerge naer]. Sest et, noh, ma ei kujutanud elu ette niimoodi ja ma olin veel noor ja siis ma tahtsin veel, ma ei tea, mis asju, koolis käia ja tööl käia. Aga kui ma selle mõttega ära harjusin, siis pigem oligi see, et see on tegelt... täiega äge.

Maarja ema soovis alguses, et ta aborti teeks. Maarja otsustas aga, et saab lapse ka ilma vanemate nõusolekuta.

Nii lihtne see ei olnud /.../ Mul on väga head vanemad ja kõik värk särk, aga noh, eks nende jaoks oli see ka šokk ja kuna ma olin alaealine ja ma oleks pidanud kooli ära lõpetama, sest ema... ta alguses ütles, et noh, äkki ikkagi aborti teha. Aga kuna ma otsustasin, et ma ikkagi ei tee, sest ma... tahan seda last, siis ma mõtlesin, ma pean hakkama saama, toetavad nad siis või ei toeta.

Maarja ei ole abordivastane, kuid oli peale rasedusest teadasaamist kindel, et jätab lapse alles. Sandra tegi rasedustesti alles 24. või 25. rasedusnädalal, kuid rasedust ei oleks ta tahtnud katkestada ka varasemalt teada saades. Triin varjas oma rasedust pikalt ja umbes kuuendal kuul ta leppis, et *ilmselt laps ikkagi sünnib*. Arsti juurde läks ta ka alles *6nda kuu peal*, mil aborti enam ei tehta. Kiilaspä (2018: 32) uuritavate jaoks oli samamoodi abort kas välistatud või oli rasedusest teadasaamise hetkel aborti teostamiseks liiga hilja, ainult ühe neiu ema soovis, et tema tütar raseduse katkestaks.

Varep (2014: 35) on oma teismelisi emasid puudutavas töös kirjutanud, et tema intervjuueeritavad *on eksinud üldtuntud tõe vastu, et vahekorras peab kasutama kaitsevahendeid*. Rasestumisvastaste vahendite kasutamise kohta ma ise eraldi küsinud. Maarja, kes rasedaks jäämise ajal võttis pille ja jäi sellele vaatamata last ootama, tõi selle teema ise välja. Statistika ütleb, et rasestumisvastaste pillide efektiivsus on 99% (Seksuaaltervise liit 2022b). On ka võimalus, et sooviti rasedaks jääda, mis oli tõene Liisa puhul. Samamoodi 27% Holtile (2021: 34) vastanutest planeerisid oma lapsesaamist ette. Ka Maarja oli varasemalt fantaseerinud rasedaks jäämisest ja siis koolist lahkumisest, kuid ei astunud selle suunas sihilikult samme. Sandra meenutas lõbusalt, et oli umbes 4-aastasena unistanud 17-aastaselt emaks saamisest, kuid jättis selles unistuse varsti kõrvale.

Raseduse katkestamine oli järelikult Teelel üheks võimaluseks, teistel aga mitte. Abort on Eestis teismelistele kättesaadav, kuid intervjueeritud naised võtsid vastu otsuse emaks saada. Neiud erinesid ka selle poolest, kas ennetasid rasedust või mitte: Maarja rääkis sellest, et ta võttis rasedaks jäämise ajal pille, Liisa aga soovis rasedaks jääda ja omale pere luua.

2.2. Lähedaste ja enda kohanemine

Rasedus on miski, mis võib muuta noore suhteid oma partneri, perekonna, sõprade ja teiste nii lähedasemate kui ka võõramate inimestega. Suhted ning sotsiaalsus on aga inimesele igas eluetapis olulised. Seepärast uurisin, kas naiste sotsiaalelus peale nende raseduse väljatulemist midagi muutus. Siinkohal tuli esile ka mõne emaks saaja hirm teiste arvamuse ees, mida järgnevalt koos ülejäänud intervjueeritavatel raseduse ajal avaldunud hirmudega avan.

Noortel emadel oli raseduse ajal mureks nii perekonna arvamus, tuttavate ja arstide arvamus, lapse tervis, sünnitamine kui probleemid lapse isaga. Maarja, Sandra, Triin ja Teele viivitasid oma perele rasedusest rääkimisega, Sandra ja Teele tegid rasedustesti ka alles raseduse keskel. Hirmu lähedastele oma rasedusest rääkimise ees tundsid ka Kiilaspä (2018: 51) uuritavad. Teele sai rasedusest teada neljandal kuul: tema menstruatsioonid jäid küll järjepidevalt ära, aga talle tundus, et see oli *lihtsalt stressist või kooli lõpetamisest*. Lõpuks tegi Teele rasedustesti koos oma hea sõbrannaga, järgmistena said rasedusest teada tema poiss-sõber ning sama sõbranna ema. Teele mõtles oma emale teatamise põhjalikult läbi, sest pelgas tema reaktsiooni kõige enam.

Alguses ma kartsin emale rääkida, ma arvasin, et räägin talle alles siis, kui me kodunt välja kolime, sest me plaanisime alguses suve lõpus üldse juba välja kolida, aga siis mu sõbranna ema ikkagi ütles, et pigem räägi nagu ennem ära kui hiljem, sest et äkki pärast on... pigem kurjem, et ta sai kõige viimasena teada, kui et ta sai kõige esimesena teada. Ja... ma kodus ei julgenud talle rääkida, seda ma arvasin, et ta teeb mingi räige skandaali seal. Siis me kutsusime ta õue, me ütlesime, et istu, ja siis me valmistasime ta ette. Ma mäletan, et me ostsime talle mingi kingikoti, me ostsime talle sinna veini, ostsime talle mingisuguse tassi ja kirjutasime kirja, et ainult head vanaemad saavad vanaemaks, aga

kõige paremad saavad topelt vanaemaks. Siis ta nagu arvas selles mõttes topelt vanaemaks, et mu vennal on lapsed ja nüüd, et mina saan ka. Ja kui ta sai teada, et on kaksikuid, siis ta alguses hakkas nutma. Ja lõpuks tal tulid ikka õnne pisarad ja samal päeval ma ei tahtnud veel kohe koju minna, et ta nagu jõuaks seedida seda kõike üksi. Ja siis me läksime oma elukaaslase sõbra juurde, jäime sinna ööseks.

Sandra aimas, et ta oli rase, kuid samamoodi leidis raseduse sümptomite jaoks teisi põhjendusi. Vanematele rääkimise hirmu ta otseselt välja ei too.

Aimasin kohe algusest peale, kui nagu, noh, menstruatsioon siis ära jäi ja nii. Aga süüdistasin alati sellest midagi muud, et ah, et äkki see on liigsest alkoholist või stressist või midagi sellist nagu, et /ei pöörand talle otsest/ tähelepanu. Aga... siis hakkasid jutud levima mingi aeg, et noh, seal külas või no alevis, kus ma elasin, seal hakkasid jutud levima ja siis jutud levisid ka mu emani, et võib-olla on selline asi... Siis... ema küsis mu käest ja ma ütlesin, et peaks ikka testi vist ära tegema. Et lasin sõbral tuua testi apteegist ja tuligi välja, et olingi rase. Ja... ma olin kahekümne neljandal või kahekümne viiendat nädalat rase, kui ma testi tegin alles. Et päris kaua jokusin sellega [kerge naer].

Triin oli enda peale pahane, et ta rasedaks jäi, ning ei julgenud juhtunust lähedastele rääkida.

Algul olin üsna tige enda peale et niimoodi juhtus, aga ei julgenud mitte kellelegi rääkida mis juhtunud oli. Ning varjasin oma rasedust umbes 6_kuud väga osavalt, siis olin juba leppinud et ilmselt ikkagi laps sünnib. Rasedus tuli välja, kui pidime käima klassiga perearstil tervisekontrollis.

Maarjal oli ka hirm teiste arvamuste ees, eriti kartis ta oma vanemate reaktsiooni.

Hirm oli ikka, ma hakkasin nutma, sest ma ei teadnud, mida vanematele öelda või kuidas seda öelda [kerge naer]. Et see oli jaa, alguses oli ikka hirm. Mu teine mõte oli see, et ma pääsen nüüd õnneks gümnaasiumist [naer].

Lõpuks rääkis Maarja rasedaks jäämisest oma vanematele telefoni teel. Samas keegi Maarjast, Sandrast, Teelest ja Triinust lähedaste toest raseduse ajal täielikult ilma ei jäänud, mitmel ei olnud muretsemiseks üldse põhjust. Triin ja Sandra said koheselt peale oma „saladuse“ avalikustamist

emadelt tuge. Emade toetavale suhtumisele on viidanud ka mitu teist uuringut (Kiilaspä 2018: 38; Varep 2014: 48). Samamoodi oli ülejäänud Triinu ja Sandra perekond aktsepteeriv. Teele ema võis olla vahetevahel kritiseeriv, *kui ta vahepeal kas siis jõi veini või mida iganes*. Samas oli Teelel toetav isa, kellega koos nad veetsid palju aega suvekodus. Olulised olid ka vennad-õed (Maarja, Triin, Teele), mitmelgi oli õde just lapse saanud või kohe saamas (Maarja ja Triin) ning seeläbi oma teadmiste ja kogemustega valmis aitama. Maarjal jäid vanematega sünnitamiseni suhted veidi külmaks, kuid ta tõi välja, et tegelikult olid nad tema jaoks ikkagi olemas. Niisiis suhtusid uuritavate perekonnad raseduse ajal alaealistesse emadesse erinevalt – seda üldist tendentsi perekondade suhtumise kohta toob välja ka Tohv (2014: 30) – kuid otsest halvastiütlemist oli vähe ja teismelise raseda lapse ärapõlgamist üldsegi mitte.

Lisaks, kuigi Maarja, Triinu, Sandra ja Teele perekonnad ei olnud samal viisil hoiakutelt toetavad, oldi abiks materiaalselt: rasedad ei pidanud oma kodudest välja kolima ja vanemad toetasid neid rahaliselt ka kõiges muus. Samale fenomenile viitavad ka teised uurimused: teismelise ema perekond ja lähedased (seejuures lapse isad) on nii mõnigi kord nõus noort ema materiaalselt toetama või ülal pidama (Holt 2021: 41; Kiilaspä 2018: 41; Varep 2014: 21). Liisa intervjuu ajal oma vanematest ja lähedastest selle teemaga seoses ei rääkinud. Tema raseduskogemuse juures oli domineerivaks probleem oma kihlatu ja hiljem abikaasaga, kes näitas välja alkoholismi tunnuseid.

Ei, ma vajasin väga palju tuge küll. Aga see ei ole seotud RASEDUSEGA, see on seotud sellega, et ka minu endine abikaasa oli alkohoolik ja kõik see... lõi välja pärast, noh, sellisel moel lõi välja siis, kui ma juba rase olin. /.../ Et tegelikult tahtsin pulmad ka ära jätta, aga tundus ebaviisakas. Sest minu tulevane abikaasa tuli kolm päeva enne pulmi... koju, pool seitse hommikul, oli maani täis ja kuses voodisse [naer]. Siis see hakkaski korduma, et ei tulnud enam öösiti koju ja kõik palga jõi maha ja niimoodi... Ja siis ma ükskord läksin kodust ära, läksin sõbranna juurde, et nüüd me lähme lahku ja nii, aga siis ta tuli ja rääkis, et ma olen ta ainus perekond ja vot see on nüüd see täiskasvanu definitsioon, millest ma sulle [intervjueerijale] rääkisin. Et sa ei oska näha neid ohtusid ette. /.../ Aga ei, hirme ikkagi oli, jah, no kõik minu lootusetus ja abitus ja hirmud olid seotud minu abikaasaga.

Maarjal ja Teelel olid ka poiss-sõbrad/elukaaslased, kellega koos nad rasedusteedkonda läbisid ja kellega neil olid raseduse perioodil head suhted. Elukaaslaste rahalise toetuse pool intervjuudes

välja ei tulnud. Teised uurimused näitavad, et teismelise ema lapse bioloogilised isad kohati võtavad tekkinud isakohused vastu, kohati mitte (Kiilaspä 2018: 48; Varep 2014: 22). Maarja näiteks ütles poiss-sõbra küsimus peale, et *pigem oli ikka mul parim sõbranna kogu aeg olemas*. Teele ja Sandra toovad ka oma sõbrannasid välja, Sandra üks hea sõbranna oli tema raseduse ajaks ka mitmekordne ema. Niisiis olid kokkuvõttes intervjueeritavate jaoks raseduse ajal sõbrad olulisemad kui laste isad. Tohv (2014: 31) toob välja, et tema intervjueeritud naistel leidis nii sõpru, kes olid toetavad, kui sõpru, kes kadusid raseduse jooksul ja hiljem ära.

2.3. Hirmudega toimetulek

Üldisema ühiskondliku arvamuse ja meditsiinitöötajate arvamuse kartus tuli ka mõne naise jutus esile. Maarja pelgas, mida *tutvusringkond, sugulased, naabrid* temast hakkavad arvama ning samamoodi haiglas (enne ja sünnituse ajal) seda, et *ma olen noor, et raudselt hakatakse kuidagi teistmoodi suhtuma*. Suurem osa tema tuttavatest said olukorrast teada alles siis, kui tal oli laps käes. Teele ütles, et *ma kõige rohkem, arvan, kartsingi seda, et kas arstid hakkavad kuidagi nähvama mulle*. Triinu jaoks oli rasedusekogemus päris traumaatiline ja stigmatiseeriv. Häbi tõttu ei julgenud ta rasedusest kellelegi rääkida ning tundis ennast üksikuna.

Minu jaoks oli see väga kole aeg. Kuna ma varjasin seda üsna kaua siis olin oma murega täiesti üksik. Sõbrad tihti naljatasid et ma olen paksuks läinud ning mulle läks see väga hinge. Ma väga palju ei mäleta sellest rasedusest midagi. Kõik läks hästi ning sündis täiesti terve laps. Tundsin ennast väga üksik. Mul oli häbi kellelegi rääkida.

Triin viitaks justkui sellele, et ta tegi midagi valesti, või et ta oli sellises olukorras, mida teised suure tõenäosusega hukka mõistavad. Ilmselt on sellised tunded seotud stigmadega, et noores eas rasedaks jääjad on rumalad, hooletud ja ei mõtle enda ega sündiva lapse tuleviku peale.

Intervjueeritud naiste jaoks oli esimene eneseületus rasedustesti tegemine, sest hirm raseduse ees oli suur. Rasedusekartus oli seotud nende hirmuga teiste arvamuse ees, mistõttu peredele ning sõpradele lapseootusest rääkimisega samamoodi viivitati. Kardeti ka, kuidas suhtlus meditsiinitöötajate ja problemaatiliste laste isadega laabub. Enamasti aga peale nende esmast šokki

muutus läbisaamine perekonnaliikmete ja lähedastega paremaks või rahunesid pinged maha niivõrd, et suhtlemist oli võimalik jätkata. Eriti toetati naisi materiaalselt ning emotsionaalsest küljest olid põhilisteks tugisammasteks sõbrannad, õed ning emad.

2.3. Tervis ja meditsiinitöötajate suhtumine

Rasedana on naine seotud Eesti meditsiinisüsteemiga. Peale kodustes tingimustes rasedustesti tegemist ja sellele positiivse vastuse saamist pööratakse perearsti, naistearsti või ämmaemanda poole, kes kinnitab lapseootuse. Rasedus soovitatakse arsti juures arvele võtta raseduse kuuenda ja üheksanda nädala vahel. (eesti.ee 2022) Lapseootuse ajal külastatakse vähemalt kaks korda naistearsti, millele lisanduvad ämmaemanda ja/või naistearsti visiidid sõltuvalt tulevase ema tervislikust seisundist (Pelgulinna Sünnitusmaja 2023).

Tervise teema raseduse perioodil avaldus intervjuudes mitmel viisil. Esiteks huvitas mind, kuidas kulges naiste suhtlus meditsiinitöötajatega ning millisena nad tajusid tervisesüsteemi osutatud abi. Teiseks küsisin nende emotsionaalse ja füüsilise enesetunde kohta raseduse ajal. Seejuures tõi mõni ema ise meditsiinitöötajatega läbisaamise aspekti esile ja mainis nii enda kui oma lapse tervisega seotud hirme.

Sandra tundis arsti negatiivset suhtumist temasse kui noores eas rasedaks jääjasse esimese rasedusega seotud visiidi ajal. Arst eeldas, et Sandra soovib teha aborti, ning väljendas oma oletust ebaviisakalt.

Kui ema pani arsti juurde esimese aja ja läksime koos arsti juurde, no ta tuli kaasa, sest et... noh, ma ei teadnud mida, kus ja nii edasi. Ja tehti uuringud ära mulle ja siis öeldi hästi ülbelt mulle, et sul ei ole siin mitte midagi teha, et pead sünnitama, et noh, nagu... ma oleks, ma ei tea, andnud neile kuidagi siis märku, et ma ei taha seda last või midagi. Et hästi ülbelt öeldi.

Negatiivsed kogemused meditsiinitöötajatega suhtlemisel Sandra jaoks jätkusid. Sandra tundis, et tema lapse tervisliku seisundi jälgimisega pingutati üle: tulevases emas oli suur hirm, sest lapse

kaaluga seoses tehti palju ennustusi ja uuringuid, lõpuks aga sündis laps tervena. Hirmutundele aitas kaasa ka asjaolu, et talle suunati halvustavaid pilke ning küsiti lapse endale jätmise kohta.

Raseduse ajal hirmutati mind sellega, et laps sünnib väga alakaalulisena ja väiksena ja jooksutati mind igasuguste haiglate vahet, pidevalt pandi mingite aparaatide alla, et kontrollida, kas kõik on ikka õige, ja kui mingit väiksematki muutust nägid, siis kohe saadeti mind jälle uuesti [linn] haiglasse mingi eraldi kontrollideks. Et hästi palju oli vastikut hirmutamist või sellist, ei tundnud üldse... nagu, ma ei tea, turvaliselt, et lapsega kõik hästi on. Et kogu aeg oli nagu midagi öelda neil. Aga lõpuks, kui laps sündis... no alguses öeldi, et laps ei sünni üle kahe koma viie kilo, vist oli niimoodi, et väga pisikesena. Aga kui laps sündis, oli ta 3,4 kilo ja ei olnud tal midagi häda ja oli täpsetes mõõtudes. /.../ Ja muidugi siukseid pilke, mingeid vastikuid pilke oli ka ikka arstide poolt /.../ ja küsiti, et mis ikkagi edasi teen, kas jätan lapse endale või siis annan ära või midagi. /.../ ma olin ise ka hirmunud siis, et noh... hakkasin iseendale süvendama, et äkki ongi midagi või et mis nüüd valesti jälle on ja... noh, parem ikka minna kontrollidesse, nagu nad räägivad, ja endal oli ka ikka hirm sees, et äkki ongi midagi nüüd valesti ja midagi sellist.

Selliseid kogemusi, kus last ootav naine tundis ennast arsti juures ebamugavalt, sest tähelepanu oli suunatud peaaesjalikult võimalikele probleemidele, mainivad ka Koppeli uuritud (2015: 119) täiskasvanud Algallika kogukonna liikmed. Nii võib oletada, et sellisel viisil võib hirmutunne tekkida mõnelgi rasedal naisel hoolimata vanusest. Paaril teisel uurimuses osalejal oli samamoodi juhtumeid, kui arstid väljendasid oma negatiivset suhtumist rasedatesse noortesse. Liisal oli varasema vigastuse pärast sünnitushirm, aga kui ta proovis endale seepärast saada keisrilõiget, oli esmalt takistuseks tema kunagise arsti halb arvamus teismelistest emadest.

Mina sünnitasin keisrilõikega, plaaniline keiser, diagnoos oli... horror partus, paaniline sünnitushirm, mis on tingitud sellest, et mul oli seljaõnnetus üheteist aastaselt ja siis mulle öeldi, et ma ilmselt ei tohi kunagi ise sünnitada, mul oli selgroolülide murd ja et see võib minna katki. /.../ Kui ma tahtsin siis, et mul oleks keiser, siis mulle öeldi, et mine oma seljaarsti juurde, siis ma otsisin kuskilt dokumentidest üles, kes mu seljaarst kunagi oli. Ja läksin tema juurde, et mul on nüüd selline mure, et ma tahaksin teada, kas ma võin ise sünnitada ja siis see arst ütles mulle, et mina rasedate lastega ei tegele. Ja... see oli juba

teine raseduse trimester, et noh, röntgenit ka ei tohi teha... siis ei jäänudki muud üle, kui paaniline sünnitushirm.

Lõpuks kutsuti mõned päevad enne lapse sündimise tähtaega Liisa jaoks kokku arstlik komisjoni, kes tema soovi kinnitas. Keisrilõige on ühiskondlikult vastuoluline teema, on nii selle pooldajaid, kui neid, kelle arust peaks keisrilõige olema kõige viimane õlekõrs juhul, kui tavasünnitus nurjub. Viimase arvamusega nõustub näiteks Lääne-Tallinna keskhaigla naistekliiniku juhataja doktor Piret Veerus, kes ütleb, et ka sünnitushirm ei ole erinevate riskide tõttu piisav põhjendus keisrilõike sooritamiseks (Maarits 2017).

Triin tõi oma kogemusena välja, et tema esimene arstivisiit rasedana sattus *väga halvustava arsti juurde*, kuid hiljem olid kogemused positiivsed. Maarjal tekkisid aga raseduse ajal tõsised tervislikud probleemid, sealjuures tundis ta, et arstid ei võtnud tema probleemi enne erakorralisse vastuvõttu pöördumist piisavalt tõsiselt. Nii kujunes tal ka hirm lapse tervise pärast.

Mida ma kartsin, oli siis, kui mul tuli... nagu öeldakse, see limakork, tuli ära. Ja mul hakkas emakas avanema... ja ühe arsti juures, kui ma käisin, ta ütles, et kõik on korras, võta No-Spad [lõbusalt]. Aga kui ma läksin erakorralisse, siis öeldi kohe, et ei, nii suure avatusega ei kõnni enam ringi ja siis pandi mind haiglasse. Nädal aega olin ma haiglas. Ja kohutavalt hakkasin sügelema, niimoodi, et ma kratsisin oma jalad katki ja igalt poolt. Seal avastati siis mul lõpuks see maksapuudulikkus. Nagu need olid need, mitte kuskilt ei saanud abi, alles kui haiglas. Naistearst saatis mind sinna nahaarstile ja igale poole, aga seal ei olnud midagi. No kui ma haiglas olin, siis ma kartsin küll, et noh, kas beebi ikka jääb, nagu kõik saab korda [lõbusalt]. Et... sest oht oli, et ta tuleb väga palju varem, aga ta tuli... noh, öeldi, et ei, tegelikult ei ole enneaegne, aga nemad peavad lugema seda, et kui kolmekümne seitsmes nädal, siis on enneaegne.

Hilisemas vestluses tõdeb Maarja, et see olukord ei olnud tema arust seotud tõigaga, et ta oli teismeline ema, vaid et juhtunu tulenes tema arsti oskamatusesest. Hiljem täpsustas Maarja veel, et tema arst oli tegelikult tore, aga võib-olla oma ea (oli eakam arst) pärast ei suutnud probleeme õigesti hinnata.

Kui Maarja intervjuus tuli välja, et tema hirm arstide võimaliku negatiivse suhtumise osas temasse kui noorde emasse ei saanud tõeks, siis sama lugu oli Teelega. Teele pidi sarnaselt Sandrale oma raseduse ajal teistest tihedamini kontrollis käima, kuna tema ühemunaraku kaksikud olid samas lootevee kotis, kuid tõdes nende paljude kogemuste põhjal, et suhtlus arstidega oli meeldiv. Teelele öeldi ka tunnustavalt, et tegelikult on ta füüsilises mõttes heas vanuses lastesaamiseks.

Ükskord mu ema tuli kaasa ja siis ta küsis, et kuidas see vanus mõjutab või midagi, siis... ultraheli arst ütles, et see nagu on tegelikult väga HEA, et mul on väga tugev tervis selles vanuses. Mitte midagi hullu ei saa juhtuda ja niimoodi.

Samamoodi mainisid kõik intervjuueeritud emad ühel või teisel viisil ilmselt rasedate naiste seas levinud üleüldist hirmu, et äkki nende lapsega juhtub midagi raseduse ajal või et nende laps ei sünni tervena. Näiteks Triin mainis, et ta kartis samamoodi oma tervise pärast. Sandra tõi välja oma spetsiifilise hirmu sünnitamise ja Liisa epiduraalanesteesia ees. Samas rääkisid Sandra ja Maarja sellest, et nad ei osanud mitmeid asju (näiteks lapsega hiljem potil käimise harjutamist) karta, millele Maarja lisas, et tegelikult ei olnud tal ka kartmiseks põhjust.

Küsimuse peale, kas neil rasedatele tüüpilisi sümptomeid (näiteks iiveldus, meeleolu kõikumine) oli, vastasid kõik, et pigem mitte – füüsiline tervis (v.a Maarjal) oli neil kõigil väga hea. Näiteks rääkis Liisa sellest, kuidas ta oma rasedusaega veetis ja kuidas ta nägi siis ka hea välja.

Ma ei käinud tööl enam ja koolis ja kuskil. Siis ma nautisin rasedust. Minu rasedus kui selline protsess, kui naine on rase ja kõht kasvab, eks ole, oli täiuslik raamatu näide. Mul ei olnud paistetusi, turseid, mu näonahk oli kümme korda ilusam, juuksed läikisid, ma magasin kümme, kaksteist tundi. Hommikuti sõin voodis terve perepitsa ära. Käisin jalutamas oma koeraga, mingi kuus, seitse kilomeetrit mööda linna. Võtsin terve rasedusega juurde ainult kaheksa kilo. Ma olin super sale ja väga kaunis.

Samas teadvustas nii mõnigi oma vaimse tervise probleeme. Teele jutustas oma paanikahoogudest.

Tujukõikumisi... oli tegelikult päris tihti... ja päris väikeste asjade pärast. Ja vahepeal, kui ma hiljem hakkaksin nagu mõtlema... nendele tujutsemistele, siis ma tegelikult mõtlesin, et ma ei... tundnud enam iseennast ära, nendes emotsioonides, nagu kes ma tegelikult olin. Ja siis mul... ma ostsin isegi ühe raamatu endale, kuidas paanikahoogudega hakkama

saada. Sest et vahepeal mul olid need. Aga mitte niimoodi, et ma hakkaksin laamendama ega midagi, vaid lihtsalt... oligi tühjuse tunne sees. Et pole a la... mitte kedagi kõrval või midagi, ja siis tänu sellele raamatule ma leidsin iseennast uuesti. Põhimõtteliselt.

Triin ütles, et tal tekkisid raseduse ajal *ärevushäired ja depressioon*. Kui Teelel ühe raamatu (Klaus Bernhardti „Paanikahäired ja nendest vabanemine“) abil tujukõikumised kadusid, siis Triinul on probleemid vaimse tervisega praeguseni.

Ühel uuritaval oli raseduse ajal enda füüsilise tervisega probleeme, enamasti olid mured seotud aga vaimse tervisega. Nendele probleemidele lahendust leida oli pigem keeruline. Neiude heaolu võis mõjutada kas arstide suhtumine noortesse emadesse või mõne arsti tähelepanematus neiu vanusest hoolimata. Ajaliselt ei ole näha meditsiinitöötajate arvamuste paranemist noores eas emaks saajate suhtes. Samas oli arstide, ämmaemandate ja õdedega ka häid kogemusi. Kõik töid ühel või teisel viisil välja mure oma lapse tervise pärast, kuid Sandra ütles, et see mure oli kunstlikult ülespuhutud meditsiinisüsteemi poolt. Loomulikku hirmu võidi tunda ka näiteks enda tervise pärast või sünnitamise ees. Niisiis oli enda või lapse tervisega seotud hirme noortel emaks saajatel palju.

2.4. Infoallikad ja teismeliste emadele suunatud tegevused

Minu jaoks oli oluline noorte emade käest küsida erinevate viiside kohta, kuidas nad ennast raseduse ajal loote arengust informeerisid ning valmistusid ette sünnituseks ja lapse/laste kasvatamiseks. See huvitas mind seepärast, et soovisin kaardistada ka üldisi praegusi trende rasedate naiste hulgas, nagu näiteks sünnituseks ettevalmistavates trennides käimine ja raamatute lugemine. Selleks, et hirmudega toime tulla ja saada rohkem teada raseduse ning sünnituse kohta, kasutasid näiteks Triin ja Teele (sünd. 2002 ja 2003) loote arengut jälgivaid äppe ja kuulusid ka emadele suunatud Facebooki'i gruppidesse. Samas ütles Teele, et Facebooki grupis ta aktiivne ei olnud, sest pelgas teiste emade suhtumist temasse kui noorde emasse.

Ma ühes grupis olin, aga kuna seal olid kõik siuksed kolmkümmend pluss emad, kes olid alles lapsed saanud, siis ma pigem mõtlesin, et... ma võib-olla isegi seal ei tahaks nii väga

olla, sellepärast et... võib-olla neile ei mahu pähe, et miks nii noor ema ja miks ta üldse, vaata. Sealt oleks võib-olla rohkem kriitikat tulnud, mis oleks tuju alla tõmmanud.

Põhjuse, et ta ei taha vanemate võõraste emadega suhelda, tõi Teele välja ka põhjendusena, miks ta ei käinud raseduse ajal ega hiljem koos lastega üheski trennis ega võimlemises. Võimalust, et mõni temavanune ema oleks sellistes rühmades käinud, pidas ta väikeseks.

Sandra vaatas oma sünnitushirmu pärast videoid sünnitustest, kuid muid infoallikaid peale tuttavatelt emadelt küsimise ta raseduse, sünnituse või lapse kasvatamise kohta ei kasutanud. Maarja ütles ka, et tal ei olnud teadmisi erinevatest infosaamise kohtadest ja teadmatuse pärast ei olnud tal ka lapsesaamisega seotud hirme. Isegi, kui ta oleks erinevatest allikatest teadlik olnud, siis ei oleks talle näiteks Facebooki emade gruppide juures meeldinud see, et talle öeldakse, mida ta peab tegema.

Ma ei teadnud siis nendest ja ma... isegi ei teadnud, kuidas sünnitada. Ja ma ei osanud midagi karta, sest ma ei teadnud tegelikult, kuidas ja mida... ma ei küsinud ka kellegi käest, ema käest ei küsinud ega midagi. Ei, mina... mõtlesin seda, et mina ei hakka raamatu järgi elama, mina teen nii, nagu... peab minema [lõbusalt]. Ma olen enam jaolt kõikide asjadega selline, et läheb nii nagu peab minema.

[Facebooki emade gruppidega liitumise kohta] Vist küll, aga ma ei tea, kas ma siiski tahaks olla seal [lõbusalt]. Ma ei tea, ma ei viitsi tegeleda sihukeste asjadega. No võib-olla on tore leida uusi tutvusi, aga no ma ei tea. /.../ seal on ju ikka, et keegi ütleb, et oi, nii ei tohi teha või nii ainult tohib teha, aga... mul on see, et ma kasvatan ise oma last ja ma tean ise, mis ma oma lapsega teen või ei tee.

Kiilaspä (2018: 35-36) kirjutab, et tema uuritud teismelised emad ei valmistanud ennast eriti raseduse ajal lapse saamiseks ette, aga loeti erinevaid naistearsti antud materjale ja üks uurimuses osaleja käis beebikoolis, teine samas ei saanud soovist hoolimata rahalistel põhjustel beebikooli minna. Liisa aga vastandus teistele emadele, sest tegi rasedana palju uurimistööd ning luges lapsevanemaid puudutavaid teoseid ja artikleid. Ta mainis ka seda, et nendel teemadel lugedes pidi olema hea info selekteerimise oskus, et näiteks mitte igas asjas Perekooli Foorumit usaldada. Lisaks käis ta ainukesena emadest noorte emade koolis, kust ta lisateadmisi enda sõnul ei saanud.

Ma läksin rasedana sinna, leidsin, siuke asi on nagu noore ema kool. Ja siis ma läksin sinna ja ma läksin seal varsti ära, sest, see on väga kurb võib-olla, see on sinu uurimuse jaoks ka oluline, sest et seal olid seitsekümmend protsenti sellised naised, nad olid juba lapse saanud, kes vajasid sellist tuge, et... nende juures käidi õpetamas, kuidas kodus toime tulla, kuidas teha kaerahelbeputru, et see on väga kurb. Ja see tõesti, see mind nagu väga... šokeeris. Et noh, saadakse laps ja ei ole oskusi, et siis peavadki teised nagu... no vast ikka, ma mõnest olen kuulnud hiljem, et ikka... halvasti ei lõppenud. /.../ Ei, ma ei saanud seal mitte midagi, me tegime kõik koos SÜÜA, see oli nagu... chill asi, mille pärast ma seal käisin.

Maarjal, kes sai Liisast veidi varem lapse ja elas linnale lähedal, oleks olnud ilmselt samamoodi võimalus noorte emade koolis käia, kuid teiste uurimuses osalenute juures ma sellise võimaluse olemasolus kahtlen, sest minu andmete järgi ei tegutsenud 2010. aastate teises pooles ja 2020. aastate alguses Eestis ühtegi noorte emade kooli. Näiteks 2010. aastate esimeses pooles oli aktiivne kristlik organisatsioon MTÜ Caritas Eesti, mis korraldas noorte emade kooli Tallinnas ja Pärnus ning viis läbi muid teismelise emaks saanud naistele suunatud ettevõtmisi (Caritas Eesti 2022; Joon 2012). Uurimuse tegemise ajal ei olnud Internetist võimalik leida infot selle kohta, kas nad on hetkel aktiivsed või millisel hetkel nad lõpetasid teismeliste emadele tegevuste korraldamise. Hetkel on teismelises eas emaks saanutel võimalus osaleda NEET-staatuses noortele (mittetöötavatele ja mitteõppivatele noortele) suunatud tegevustes, mida pakub näiteks Johannes Mihkelsoni Keskus (JMK 2023). Lisaks eksisteerib noortegarantii tugisüsteem (NGTS), mille raames kohalikud omavalitsused toetavad 16–29-aastaste noorte haridusteele naasmist ja/või tööturule jõudmist (Sotsiaalkindlustusamet 2023). Spetsiifiliselt alaealistele emadele suunatud üritusi ei ole aga mõni aasta ükski asutus korraldanud. Seda saab ilmselt seletada sellega, et teismeliste emade arv on järjest vähenenud ning need vähesed neid, kes on viimasel ajal teismelise emadeks saanud, on Eesti peal laiali ja samas ei pruugi olla neil huvi sellistes ettevõtmistes osaleda. Niisiis on arusaadav, et ka minu nooremad uuritavad ei ole näiteks noorte emade koolis käinud. Praegu on peaaegu ainukeseks võimaluseks teisi alaealisi emasid leida sotsiaalmeediast, näiteks TikTakis teeb nii mõnigi noor ema enda lapsesaamisest ja lapsest videoid, seda teevad ka Triin ja Sandra.

Nii tulebki välja, et teismelised emad kasutasid lisaks tuttavate käest nõu küsimisele ka erinevaid infoallikaid: äppe, Facebooki gruppe, videoid ja raamatuid. Selliseid viise info leidmiseks raseduse, sünnituse ja lapse kasvatamise kohta aga kasutati pigem vähem, sest ei peetud ette mõtlemist oluliseks või ei teatud ka erinevate võimaluste kohta. Lisaks oli noorematel uuritavatel vähem võimalusi teismeliste emadele suunatud üritustel osaleda, sest neid on korraldatud järjest vähem.

3. Sünnitus ja esimesed nädalad

Emaks saamise kogemusteekonna üks etappe on sünnitamine ja seejärel oma lapsega esmakordselt kohtumine. Seepärast kajastan järgnevalt ka osalejate sünnituskogemusi ja esimesi nädalaid emana, kuid teen seda rõhutades nende lugude olulisemaid aspekte, tuues välja sarnasusi neiude kogemuste vahel ning seda, millist suhtumist nad tajusid teiste poolt sünnitusmajas olles ja koheselt peale seda.

3.1. Haiglas veedetud aeg

Uurisin kõigilt naistelt, kuidas kulges nende sünnitus ja milline oli nende haiglas veedetud aeg. Seejuures näiteks ka seda, kuidas sujus suhtlemine meditsiinitöötajatega sünnitusmajas. Nagu võis ka oletada, olid kõikide kogemused erinevad. Sarnane oli küll see, et Maarja ja Sandra sünnitused olid kiired ning ka Triinul ei tekkinud sünnituse ajal ja peale seda komplikatsioone. Triinul oli kõigist võib-olla kõige positiivsem kogemus, sest tema suhtes oldi haiglas hästi toetavad: kõik Triinu juures olnud meditsiinitöötajad olid sõbralikud ja professionaalsed, palatikaaslane aitas teda ka mitmel viisil. Negatiivsest küljest tõi ta välja ainult seda, et *kuna oli gripihooaeg, siis väga ei lastud kedagi mind vaatama, seega oli üksik tunne*. Sünnituse ajal ei olnud tal ka ühtegi lähedast juures, aga ema käis tal ikkagi iga päev peale sünnitust haiglas külas.

Sandra sünnitus kulges hoolimata tema varasemast hirmust hästi, kuid arstide suhtumisega ei olnud tal sünnituse ajal paremat kogemust kui raseduse ajal.

Õeldi, et enne hommikut ei toimu siin midagi, et olen esmasünnitaja ja olen suhteliselt pisike. Et kolm sentimeetrit alles on ja nii. Ja siis umbes kella ühe ajal läksid valud nii suureks, et ma ei... osanud enam olla kuidagi ja ütlesin emale, et ei, et peame arsti kutsuma. Arst ei tahtnud väga uskuda, et mingi sünnitegevus käib. Ja siis ta seal lasi mul veel oodata päris pikalt, seal palatis, kuni lõpuks mind siis kutsus läbivaatamisruumi ja siis tuligi välja, et kaheksa sentimeetrit oli juba kella ühe paiku. Kuna mul veed ei olnud ära tulnud, siis tegid ise veed lahti. Ja kell kaks kakskümmend neli oli mul [lapse nimi] käes. Et sealt see,

et öeldi mulle kohe, et enne hommikut ei toimu mitte midagi, et võid rahulikult olla ja magama jääda ja nii, et see tundus väga vastik nagu nende poolt öelda niimoodi. /.../ /Kõik toimus nii kiiresti, ma ise ka imestasin, mõtlesin, et, noh, mida kuulnud olen, et nii raske on, nii kaua läheb aega, aga... jõudsin kell kümme haiglasse ja kaks kakskümmend neli oli juba olemas.

Niisiis oli Sandral sünnituse ajal ema kõrval. Maarjale oli toeks lapse isa ning temal olid sünnitusmajas meditsiinitöötajatega positiivsed kogemused. Seejuures rääkis Maarja sellest, kuidas tal oli koduigatsus ja kuidas talle tagantjärele tundub imelik, et peale sünnitust ei muretsenud ta eriti oma teises ruumis soojavoodis olnud lapse pärast, vaid magas rahulikult. Teele tõi oma keisrilõike juures sarnaselt välja selle, kuidas tal ei tekkinud lastega sidet, mis tekitas talle muret, ning kuidas üheks komplikatsiooniks oli see, et epiduraali pärast ei saanud ta mõnda aega liikuda.

Ma oleks tahtnud väga, et ma oleks saanud kasvõi ühe lapse endale rinna peale. Aga kuna mul oli keisrilõige, siis... ja nad tulid kolmekümne kolmandal nädalal, kuna edasi ei saaks hoida. Siis... ma sain ainult ühe korraks endale vastu põske ja kuna ma olin nagu... üldnarkoosi all, aga üleval, siis ma sain veidikene šoki sellest. /.../ Ja siis ta panigi mulle vastu põske ja ma ei saanud alguses mitte midagi aru, siis ta juba võeti ära. /.../ Et korraks oligi... sihuke imelik mõte, et äkki ma ei harjugi ära sellega, et ma olen ema. /../ Ja siis nädal aega ma ei saanud ka nende juurde põhimõtteliselt minna, kuna mul... tulid seljaprobleemid tänu sellele süstile välja. Ma olingi põhimõtteliselt nädal-poolteist sihuke voodihaige.

Teele kaksikute verehapnikutase oli ka ebastabiilne, mille pärast ta ei saanud neid veel paar nädalat hoida ning mille tõttu olid nad pärast pikalt lastehaiglas. Liisal oli mõnes mõttes sarnane kogemus, kus ta ei saanud peale keisrilõiget lapsega aega veeda ja oli segaduses lapse asukoha pärast, kuid tuli välja, et see olukord tulenes lapse tervislikust olukorrast, millest teda noore emana ei teavitatud.

Oli niimoodi, et... ma ei olegi nii kaua mõelnud selle peale... ma nägin ainult seda punast juuksetutti ja ta viidi minema. Ja keegi ei öelnud mulle, miks. Minu arust, okei, ma hiljem sain aru küll, mul on tuttavad arstid, kes on rääkinud, et... seda noort ema ei taheta

paanikasse ajada. Et sellepärast ei öelda infot, aga siis seal tuli nagu täielik kommunikatsiooni error, et laps viidi minema. Mulle ei öeldud midagi. Ja siis ma olin oma palatis, tuli mingisugune suvaline arst või abiturient [resident] või mis ta oli. Ja ma küsisin, et millal ma oma lapse juurde saan ja öeldi, et siis kui ise püsti tõusete, et mitte enne homset. Siis ma läksin täiega paanikasse. Lõpuks ikkagi toodi, õhtupoole, ja keegi mulle ei öelnudki midagi, ja kui välja kirjutati, siis lugesin paberite pealt, et nabanöör oli kaks korda ümber kaela. Ehk siis tal olid hingamisraskused. Midagi hullu tegelikult ei olnud ju, keegi ei öelnud mulle. Ja see on... ikka väga halb.

Liisa keisrilõikest taastumine oli ka vaevarikam kui Teele oma, sest tema keisrilõike haav koos kunstlikult tekitatud emaka kokkutõmmetega tekitasid tugevat valu. Epiduraalihirm ei olnud põhjendatud, aga keisrilõike kohta ütles Liisa, et *ma ei osanud arvatagi, et see nii hull on, siis ma oleks kartnud, kui ma oleks teadnud*. Sünnitusmajas oli ka mitu olukorda, mille puhul Liisa soovis, et need oleksid teistmoodi kulgenud, kaasa arvatud üks ebamugav kogemus valveõega, kes ei olnud nõus Liisale hoolimata intensiivsetele valule tugevaid valuvaigisteid andma ja rõhutas seda, et talle kui noorele emale erandeid ei tehta.

No siis oli nii, et mul hakkas valus. Ja... see päevase vahetuse õde andis mulle mingit head kraami. Ja öösel hakkas jälle valus. Ja kui sul on keiser, siis on niimoodi, et sul ei ole mitte lihtsalt valus sellepärast, et sul on reaalselt see lahtine haav, vaid siis sulle antakse tabletti, et tekisid need emaka kokkutõmbed. Sest et muidu need tekivad normaalselt, aga siis... ei teki ja antakse seda rohtu. Ja mul hakkasid need kokkutõmbed ja see lahtine haav, üks ole, ja mul oli nii räigelt valus seal öösel, et ma pidin seda kella helistama, et tuleks see öö-õde, üks ole, ja see öö-õde, saad sa aru, ta andis mulle mingit neljasajast Ibumaxi. /Mis mõttes/, nagu kes see teeb niimoodi. Ja siis ta veel ütles, et ega me ei tee sulle mingeid erandeid, sellepärast et sa nii noor oled. Hommikul tuli see normaalne õde tagasi, ma rääkisin talle ära, ja siis tema andis mulle varuga neid häid tablette, mul oli neid isegi veel koju võtta pärast. Et see oli NII kohutav kogemus, mul on nii halb olla ja siis... tädi keset ööd, noh, tal oli ka ilmselt halb olla.

Kiilaspä (2018: 35) tõi oma töös välja ainult ühe olukorra, kus meditsiinitöötaja ütles just sünnituse ajal noore ema kohta halvustava kommentaari, ning pakkus Heidi Rätsepa (2009) tööle tuginedes

välja, et meditsiinitöötajate negatiivne suhtumine teismeliste emade osas võib olla ajaga muutunud. Minu uurimuses osalejate näitel on aga näha, et selline hoiak kohati veel kindlasti eksisteerib ja avaldub nii meditsiinitöötajate suhtumises sünnitusmajades, kui ka arstide käitumises raseduse ajal. Lisaks rääkis Liisa, et oleks õige olnud, kui enne lapsele K-vitamiini süsti tegemist oleks teda sellest teavitatud ja nõusolekut küsitud.

Üldse, kogu see, et... K-vitamiini süst tehakse alguses. Ja nüüd, ma tean, mu sõbranna just sünnitas, et nüüd, kui ise käid peale või tood selle esile, et siis küsitakse, kas sa seda tahad. Aga ega muidu on sul see, et sul tuuakse reaalselt nagu väike vastündinu ja siis tal on pandud... sokk, paks sokk on pandud jala otsa. Ja sa ei saa aru, mis seal nagu on. Et miks see on selline praegu ja siis tuleb välja, et talle tehti seda süsti. Ja ma ei ole mingi vaktsiinivastane, aga selle K-vitamiini kohta on, noh, tegelikult seda on vaja siis, kui on reaalne tüsistuste oht. Et see on vere-teema. See ei ole must be asi, mida sa pead tegema. Ja kui... noh, eriti mingi bioloogiat või meditsiini õppinud inimesed... võivad nagu aru saada sellest, et see trauma, mis lapsega toimub, kui ta väljub ema kõhust, on isegi väga suur, ja kui ta saab sealt kohe nagu selle valu veel juurde, et see ON trauma. Ja selle peale võiks võib-olla mõelda rohkem.

Hiljem ütles Liisa, et tema sünnituse juures oli ka positiivseid külgi, näiteks oli ta õnnelik, et sai olla perepalatis ning et teda opereerinud resident oli professionaalne ja tegi keisrilõike peale ilusa õmbluse, sest *see arm on nagu põhimõtteliselt olematu praegu*. Haiglas oli Liisaga koos tema abikaasa, kes oli abiks kasvõi lapse tõstmisel, sest nädal aega peale keisrilõiget ei saanud ta seda valude pärast teha, kuid samas pidi Liisa hakkama saama ka oma abikaasa tujudega.

Aa, see oli... suurepärane. Kakskümmend kaks sünnitasin, üks ole, ja siis kakskümmend kolm hakkas lapse isa kurtma, et kuidas temal on elu nii kohutav, kui ta ei saa praegu minna jaanipäeva pidama. Ja siis... ma ütlesin, et... palun... astuge... kus teil vaja on. Ei, no, ta siis poolteist kuud pärast lapse sündi oli nagu enam-vähem kohal.

Niisiis oli Liisal ja teistel haiglas mõni lähedane vahepeal juures, välja arvatud Teelel, sest tema sünnitas septembris 2021 ning Teele elukaaslane ja perekond ei olnud siis vaktsineeritud Covid-19 vastu. Haiglatai koroonapandeemia aegsed reeglid erinesid, kuid 19. jaanuaril 2021 leppisid Eesti Naistearstide Selts, Eesti Ämmaemandate Ühing, Eesti Lastearstide Selts ja Eesti

Perinatoloogia Selts kokku soovituskirjas Eesti sünnitusmajadele: kõiki sünnitajaid peab testimata SARS-CoV-2 suhtes ning sünnituse juures võib olla terve tugiisik (näiteks lapse isa või perekonnaliige), kes on esitanud tervisedeklaratsiooni ja kelle kehatemperatuur ei ole üle lubatud piiri, kuid tugiisik peab lahkuma haiglast peale sünnitust (Lääne-Tallinna Keskhaigla 2021). 2021. aasta oktoobri lõpuks oli olukord selline, et keisrilõigetega juurde mitmes haiglates tugiisikut ühelgi tingimusel ei lubatud, kuid mõnes haiglas (näiteks Pelgulinna sünnitusmajas alates 14. juunist) võis tugiisik jääda perepalatisse juhul, kui ta oli kas Covid-19 vastu vaksineeritud või selle läbi viimase poole aasta jooksul põdenud ja saanud negatiivse tulemuse tasulisele SARS-CoV-2 testile (Toomememts 2021). Ka Teele oli sellises haiglas, kus selliste reeglite järgi ükski tema lähedane tugiisikuks ei sobinud. Samas ei öelnud Teele, et ta oleks selle pärast ennast üksikuna tundnud.

Kõik intervjuueeritavad tõid oma sünnituskogemuste juures välja häid külg, kuid kõigil oli sünnitusmajas veedetud aja juures ka midagi, mis oleks võinud olla teistmoodi. Üldiselt kulgesid tavasünnitused hästi ja kiiresti ning keisrilõigetest taastumine oli vaevalisem. Pigem oli probleem sellega, mida ei osatud karta, nagu näiteks keisrilõike tüsistustega. Maarja ja Teele pelgasid varasemalt arstide suhtumist, kuigi neil ning Triinul ei olnud selleks haiglas põhjust. Liisa oli ainuke, kellele meditsiinitöötaja tema emaksaamise noort vanust ette heitis. Sandra ja Liisa tõid välja ka selle, et nad oleksid soovinud saada arstidelt ja õdedelt empaatilisemat abi, näiteks erinevate valude tõsisemalt võtmist meditsiinitöötajate poolt. Maarja, Liisa ja Teele lastel tekkisid sündimise ajal või peale sündi erinevad terviseprobleemid, millele äsja emaks saanud reageerisid erinevalt: Liisa oli teadmatus pärast ärevil, aga Maarja ja Teele olid oma lastest emotsionaalselt pigem eemalolevad, mida Teele ka teadvustas ja mille pärast mures oli. Enamusel oli kõrval ema või elukaaslane, kuigi mõnel noorel emal oleks võinud emotsionaalset tuge rohkem olla, näiteks mõjusid Liisale abikaasa kommentaarid häirivalt ja Triin tundis ennast üksikuna, sest gripihooaja pärast ei saanud keegi peale ema teda külastada.

3.2. Esimesed nädalad

Esimesed nädalad emaduse teekonnal on selle poolest olulised, et enamasti minnakse siis lapsega koju ning hakatakse tema eest esmakordselt ilma ämmaemandate ning õdede abita hoolitsema. Nii

oli ka Maarjal, Liisal, Triinul ja Sandral. Nende kõrval olid ka nende perekonnad või/ja lapse isad, kes kohati jagasid emadega hoolitsemiskohustusi. Maarja tõi positiivsena välja ka vanemate muutunud suhtumise.

Kui laps oli sündinud, siis ema oli hoopis teistmoodi. Oli hoopis teine, et ma jõudsin koju, tuba oli nii ümber tehtud, no lapsele oli nii palju asju ostetud, siuke nagu... noh, siis hakati nunnutama ja... kõik loksus paika.

Maarja jaoks tegi esimesed nädalad raskeks rinnapais, kuid muidu ta märkis, et lapse eest hoolitsemine tuli talle loomulikult.

Peale seda haiglast väljasaamist, siis mul tekkiski see... rinnapais, ja tekkis palavik ja mul oli süüa juba nii valus ja siis ma pidin... no see oli ka väga valus. Et need on siuksed negatiivsemad kogemused, et sellest sünnitusest ja rasedusest, aga muidu... ma ei ütleks, et noored ema või noorelt emaks saamine nüüd nagu nii... ma ei tea, see on võib-olla neile kuidagi kaasa antud, et sa oskad nagu kuidagi tegeleda sellega.

Liisa keisrilõikest taastumise valud kestsid veel mitu kuud. Peale abikaasa kohatise abiksolemise oli tal ka ema, kes käis vahepeal külas, kuid intervjuu põhjal võib öelda, et algusest peale kasvatas ta kõikidest intervjueritud emadest oma last kõige rohkem iseseisvalt. Triin kirjutas ka seda, et esimesed nädalad peale lapse sünni olid rasked, pidime käima iga päev perearsti juures last kaalumas, sest ta ei tahtnud kuidagi rinda võtta. Sandra rääkis, et keerulisem oli veidi hiljem, kui laps enam korralikult ei maganud, kuid siis oli abi ka emast.

Esimesed nädalad võib-olla olid lihtsad, et lihtsalt magab ja sööb ja magab ja sööb. Ei olnud nagu hullu. Aga mingi aja jooksul... ma ei tea, kas siis äkki gaaside pärast või mis mured tal olid, et... hakkas see öine ärkamine ja jorin, et ma ei saanud üldse magada, ma olin nii väsinud ja siis hakkas... selline, ma ei teagi, kuidas öelda, nagu vaimsele tervisele hakkas väga see, et... kõik oli nii puudulik ja nii väsinud ja nii kurnav kõik oli. Aga vahest ema kuulis öösiti... ma ei saanud lapse rahustamisega siis ka hakkama, siis ta ikka öösiti tuli appi mulle, et võttis ja kussutas ise magama ja sain puhata rahulikult.

Teele kogemus oli aga teistest erinev, sest sünnitusmajast läks ta edasi lastehaiglasse ning oli seal lõpuks üle kuue nädala. Lastehaiglas kehtisid sünnitusmajaga sarnased reeglid ehk vaktsineerimata

külalisi ei tohtinud tal ja ta lastel olla, seepärast ei saanud teda lähedased ka füüsiliselt külastada, kuid olukorra muutis paremaks see, et ta sai elukaaslase ja perega teha kõnesid. Nii rääkiski ta sellest, kuidas tal oli pigem lihtsalt igav, aga samas oli haiglas olemine talle hea, sest ta sai rahulikult rasedusest ja sünnitusest taastuda ning kõiki vajalikke oskusi õpetasid talle aegamisi toetavad arstid ning õed.

Kuskil kolme nädala möödudes... mulle näidati, kuidas mähkmeid vahetada ja kuidas neile läbi sondi süüa panna. Ja... hakkasin alguses seda tegema ja mingi... neljandal nädalal äkki, anti nad mulle juba sülle ja siis ma sain kõike ise nendega teha ja... nende tervis paranes ka, või noh, tegelikult tervis oli neil korras, lihtsalt see vere hapniku tase kogu aeg vahepeal langes ja siis oli jälle liiga üleval. Ja kui see oli normis, siis... meid saadeti perepalatisse lastehaiglas ja seal olime veel kaks nädalat, igaks juhuks kontrollid, ja siis lõpuks lasti koju. Haiglas ma olingi kokku sihuke kuus pool nädalat [lõbusalt]. /.../ Hirmus isegi ei olnud ja väga väsitav... ka ei olnud, sellepärast et... ma ei teadnud kindlat kuupäeva, millal ma koju saan. Kui ma oleks seda teadnud, siis oleks aeg palju rohkem veninud [lõbusalt] ja oleks seal palju tüütum olnud olla. Aga... kuna ma ei teadnud, siis läkski kuidagi hästi ruttu ja mu taastumine läks ka seal haiglas, kõik nagu... kõht tõmbas tagasi ja toitumine ja see normaalsus, see nagu taastus... taastumine lihtsalt läks nagu paremini selle kuue nädalaga, kui ma oleks kohe koju saanud.

Emade jaoks olid esimesed nädalad pigem rasked, sest probleeme võis olla nii lapse/laste kui ka enda tervisega. Enamiku jaoks möödusid need küll pere ja/või elukaaslase/abikaasaga koos, kes võisid olla suureks abiks uue ema jaoks harjumatu tegevustega või siis nii palju abiks, et aidata ema tegevustega, mida ta enda tervislik seisund ei lasknud teha.

4. Elu lapsega

Iga ema kogemustekonna juures on oluline see, kuidas ta oma last kasvatab ja seejuures oma lapsega koos kasvab. Eriti on aga see oluline alaealiselt emaks saanute juures, kes on väga noores eas emaduse teekonda alustanud ja erinevate määratluste järgi veel kasvu- ehk lapseas. Kuigi mitu ema sai peagi seaduslikus mõttes täisealiseks või oli juba seda (Liisa), siis toon välja nende naiste laste ning intervjueeritavate isikliku arengu põhilised seigad kuni minuga vestluses osalemise hetkeni. Seejuures kirjutan, millise suhtumisega puutusid nad kokku lisaks lähedastele ja meditsiinitöötajatele ka teiste inimestega päris elus ning internetis kokku puutudes ja mille poolest neid vanematest emadest teisiti koheldi. Lõpuks esitan emade üldisemad refleksioonid selle üle, milliseid arvamusi meedias teismelistest emadest leidub ja mis nad tagasi vaadates nooreks emaks olemisest arvavad.

4.1. Lapse areng, edasine suhtlus meditsiinitöötajatega ja rõõmumomendid

Lapse füüsiline ja vaimne areng on aspekt, mis mõjutab noore ema kogemustekonda, kuid samas mõjutab lapse arengut ka noor ema ise. Lapse edusammud on ka ema edusammud. Seepärast küsisin intervjuudes nende laste arengu kohta, seejuures kuidas edenes laste tervise- ja arenguprobleemidega tegelemine, ning küsisin naistelt, millised olid nende kogemuse järgi kõige suuremad rõõmumomendid.

Kõik intervjueeritavad rääkisid, et nende laps (või lapsed) on väga tubli(d). Üleüldiselt sujus ka kõikide laste areng hästi, kuigi tuli ette väiksemaid tervislikke või füsioloogilisi probleeme, millest on praeguseks enamasti üle saadud. Näiteks oli Maarja lapsel rauapuudus ja Triinu omal keelekida. Sandra lapsel oli kaela peal tsüst, mille osas oli tal perearsti käest keeruline abi saada.

Tal oli kaasasündinud tsüst kaela peal siin. Et... sellega olid ka, arstiga olid nii halvad kogemused, perearstiga, et... alguses ei pannud seda tähele, et siin mingi sihuke munake nagu on, aga see hakkas suurenema ja läks mädaks ja lõpuks oli... pea golfipalli suurune muna siin üleval, punane kõik. Et läksime perearsti juurde, sealt öeldi, et see ei ole midagi,

lihtsalt mäda on sees, et pange joodisalvi peale ja ongi kõik, et mäda tuleb ise välja. Ja siis mu vanaema, ta töötab ka ise EMOs ja nii, ütles, et see ei ole küll normaalne, et lähme lastehaiglasse otsejoones. Läksime lastehaiglasse ja seal viskasid korra pilgu peale ja ütlesid, siis oli lastehaigla poolt väga kiire nagu reageerimine, et vaatasid korra peale ja kutsusid kohe kirurgi ja kirjutasid meid kohe haiglasse sisse ja sõimasid seda perearsti, et issand jumal, et mis inimene ta on, see oleks võinud nagu väga halvasti lõppeda. Et käis kolm korda opil, siuksed väiksed opid nagu.

See juhtum ei olnud ilmselt seotud asjaoluga, et Sandra oli noor ema, aga järgmine Liisa lugu võis sellest tuleneda. Nimelt oli Liisa laps pikalt haige ja kui ta hakkas sellega seotud frustratsioonist perearsti juures nutma, nägi arst põhjusena depressiooni, mitte keerulist situatsiooni, mis võib ette tulla igal lapsevanemal. Lisaks oletas ta, et Liisal on majanduslikud probleemid.

See oli mingi hullult naljakas situatsioon, et mul laps kolm kuud köhis juba. Ja ei saanud lasteaeda minna sellepärast, et lasteaed ütles, et ei tohi. Ja midagi siis seal arsti juures me arutasime ja siis ma hakkasin nutma... sellepärast, et ma ütlesin, ma tahan kooli minna, ma pean kooli minema, palun tehke midagi, et ta enam ei köhiks. Ma pean kooli minema. Ja siis selle peal see perearst küsis, et kas... te ei ole arvanud, et teil on depressioon? Siis ma üritasin talle seletada, et absoluutselt, tead, iga ema oleks endast väljas. Ja siis ta veel küsis, kas mul on depressioon ja kuidas on minu majanduslik olukord. Ma ütlesin, et mis see asjasse puutub, et iga ema on endast väljas, ta ei saa kolm kuud mitte kuhugi minna, sest lapsel on köha, a midagi viga ei ole. No lihtsalt köhib ja viga ei ole. No muidugi sa lähed lõpuks endast välja.

Temasse kui teistsugusesse emasse suhtumist kogest Liisa ka üldiselt, kui käis lapsega koos arsti vastuvõttudel. Sellele lisas ta, et kunagi ei oleks olnud tema vanuses lapsesaamine ebatavaline.

No mingeid viltuvaatamisi ikka oli. Ma ei mäleta detailselt enam, aga ma mäletan, et ikkagi... no põhimõtteliselt need arstid vaatasid mind automaatselt nagu LOLLi. Nagu ma ise ei teaks mitte midagi ja... mulle üritati... ma ei tea, üritati mingeid asju pähe määrida, kuidagi sihuke veider nagu... ma ei oleks päris normaalne [naer]. Kuigi, kui sa võtad ajaloost, eks ole, siis see... no praegu keskmine sünnitusiga on nagu tunduvalt kõrgem, aga... kaheksateist, seitseteist, see oli jumala normaalne.

Teele usaldus arstide vastu vähenes, kui tema kaksikutele anti ilma teda informeerimata rotaviiruse vaktsiini, mille tõttu tekkisid neil haigussümptomid. Teele ei olnud oma lastele vaktsiinide andmise vastu, kuid rotaviiruse vaktsiini kõrvalmõjud ei põhjendanud ennast tema jaoks.

Ta [perearst] ütles meile, et nüüd nad hakkavad saama mingisuguseid tilkasid, mida hakatakse neljandast elukuust saama. Ta ei öelnud, mis need tilgad on ja niimoodi. Siis tulime koju ja nädal aega hiljem tõusis neil palavik ja nagu... väljaheide läks siukeseks limaseks ja rohelisteks, nagu ta ütleski, et läheb. /.../ Ja siis me hakkasime mõtlema, et millest see võib olla ja niimoodi ja siis ma rääkisingi sellest, et... perearst andis mingid tilgad suukaudsed. Mu vennanaine ütles, et see võib olla rotaviiruse vaktsiin. Et see on kõhugripiviirus. Ja... lõpuks kui õhtul mul elukaaslane tuli, siis ta vaataski Digiloost, et see oli rotaviiruse vaktsiin. Ja oli siuke hästi vastik tunne, kuna... perearsti enam väga usaldada ei SAA. Kuna ta ei rääkinud, mis asi see täpselt on, noh, kui ta oleks isegi öelnud, et see on rotavaktsiin, ma oleks ilmselgelt lubanud. Aga ongi see, et ta... ei öelnud, et mille jaoks see on. Ja kui me lugesime sellest internetis, siis tegelikult see näitas, et... kuni esimese eluaastani on rotaviiruse vaktsiini protsent kuskil seitsekümmend üks kuni kaheksakümmend protsenti, ainult võimalus, et see kaitseb. Ja see kestabki kuni mingi kahe või kolme aastaseni ainult. Nii et... ma lugesin ja küsisin ka igalt poolt, noh, perearsti nõuande telefonilt. Et kui see kuur pooleli jätta, et kas sellest läheb midagi hullemaks või mitte, nad ütlesid, et see ei loe mitte midagi, kuna nad said ainult ühe korra seda. Ja kui see nagu nii hulluks neil läks, siis pigem ei ole mõtet.

Teele pakkus ka välja, et võib-olla teavitati rotaviiruse vaktsiinist tema ema ehk lapse vanaema, sest perearst ja Teele ema olid olnud pikka aega tuttavad. Selline võimalus häiris Teelet, sest *kes meie siis nendele lastele oleme? Et kui meie käest ei küsita vaktsiiniluba*. Teele oli siis ka juba täisealine. Teine võimalus oli, et välditi üldiselt seda teemat, näiteks kartes, et Teele oleks vaktsineerimise vastu.

Mõnest tervislikust või füsioloogilisest probleemist hoolimata rääkisid emad, et rõõmu oli palju, sest iga väiksemgi edasimineku lapse arengus oli ja on rõõmumoment. Näiteks rääkis Maarja sellest, kuidas kogu emaks saamise teekond *ongi üks suur rõõm* ning täpsustas, et probleeme ei olnud, ainult mõned mured.

Minu arust terve see aeg või nagu kui... sa kannad seda last ja ta juba sünnib, kõik see on õnnelik aeg. Et üks ikka on probleemid või mured ja siuksed, noh, mitte probleemid just, ei saa öelda, aga mured. Ma ei tea, ma ei saaks öelda, et sealt nüüd... ikka, kõik on õnnelik aeg.

Sandra rääkis sellest, kuidas röömsaid hetki on ju pea iga päev ja et need esimesed, näiteks hammaste tulek, olid eriti emotsionaalsed. Samamoodi vastas Liisa, et *kõik on need röömumomendid, kui ta hakkab midagi uut tegema*. Triin tõi samamoodi välja, et lapse esimesed sammud ja sõnad olid erilised, aga et kuidas ta on ka väga rõõmus selle üle, et tal on lapsega tugev side ning et ta on saanud alati oma emale toetuda.

Mind teeb väga rõõmsaks näiteks see, kui lähen lapsele lasteaeda järgi ja kasvatajad räägivad mulle, kui palju [lapse nimi] minust rääkis, ja kui palju ta päeva jooksul ütles, et oma emmet armastab. Sellised väiksed asjad teevad mind õnnelikuks. Üldse ma olen väga õnnelik, et mu laps jagab minuga kõike, mis temaga päeva jooksul toimunud on, ning meil on väga tugev side. Veel teeb mind õnnelikuks see, et mul on toetav ema, kellele saan alati kindel olla. Ma ei pea tundma ennast üksi murega, kui mul näiteks rahad otsas on, ema alati küsib, kas mul on abi vaja.

Teele tõi positiivsena välja selle, kuidas tema vanemate juurest väljakolimine oli suur edasiminekuks, sest nüüd oma pereelu ja kõik omas rütmis ja niimoodi. Vanemate juures elamist kirjeldas ta keerulisemana ja mainis, et kodus sai ta oma lapse eest vähe hoolitseda, sest ema tegi suure osa tööst tema eest ära. Teele oskas ka võib-olla spetsiifilisi röömumomente paremini välja tuua, sest tema lapsed olid intervjuu ajal veel kõigest viiekuused. Nii toob ta välja ka selle, kuidas tema kaksikud omavahel suhtlevad.

Kui nad hakkasid... suuga naeratama, ja naerma natukene, see on siuke hästi armas minu arust. Ja siis, kui nad omavahel õhtuti vahepeal... kiljuvad või räägivad midagi omavahel, nagu selles tite keeles, siis see on hästi armas. Alati, kui ma olen tahtnud seda filmida, siis nad vaatavad mõlemad kaamerasse ja hakkavad naerma ja siis jäävad vait.

Kõikide noorte emade laste areng sujus. Emad rääkisid sellest, kuidas nende laps või lapsed on neile palju rõõmu teinud, kuidas väiksemaski asjast võib kujuneda röömumoment. Vahepeal võis

laste tervisega olla küll probleeme, kuid praeguseks on need minevikku jäänud. Arstidega suhtlemine oleks võinud kohati ikkagi paremini minna: noored emad tundsid edasi, et neid koheldi teistmoodi kui vanemaid emasid või et nende laste tervise ja terviseprobleemidega oleks pidanud teistmoodi ümber käima.

4.2. Raskemad momendid

Kuigi emad oskasid oma ajast lapsega koos tuua välja palju head, siis on samas loomulik, et oli ka raskemaid hetki. Seepärast küsisin emadelt keerulisemate momentide kohta. Nende meenutamine oli uuritavate jaoks keerulisem kui rõõmumomentide väljatoomine. Nii Maarja, Sandra kui Teele ei osanud esimene hetk midagi välja tuua. Sandra täpsustas, et vahepeal on olnud lapse kasvatamine kurnav, sest lisaks lapse muredele on ka enda mured, kuid tal on olnud palju tuge ja tegelikult on läinud elu järjest kergemaks.

Eks vahest ikka on raske, et omal on muidki muresid, kui noh, ainult siis lapse mured. Et vahepeal on ikka väga kurnav olnud, et on vaja ikka omal käia arsti juures... aga enamus ajast on... saame hakkama ikka ilusti ja on tore [lõbusus]. Et ei ole midagi väga hullu, et kogu aeg on väga suur toetus olnud vanemate poolt ja nii, et millestki puudust kunagi ei ole olnud ega... millegipärast muretsema pole väga pidanud. Et on ikka hästi olnud. /.../ Et enne sünnitust oli, ma arvan, raskem, või noh, sünnituse aeg ja mingi... enne sünnitust ja peale sünnitust, ma arvan, oli kõige raskem aeg. Asi läheb järjest kergemaks.

Hiljem mainis ta ainult seda, et kuna lasteaiakohti on tema kodukohas vähe, siis ei ole tal olnud võimalik oma last lasteaeda panna ja kooli kõrvalt tööl käia. Teele rääkis, et selle lühikese emaks olemise aja jooksul otsesid *raskuseid ei olegi olnud*. Ta rääkis küll sellest, et soovis vanemate juurest välja kolida, aga kodu otsimine oli veidi keeruline, sest *igal pool olid kahetoalised korterid ja siis... väga ei tahetud või küsiti, et kas ikka mahute ära ja niimoodi*. Intervjuu hetkeks olid nad leidnud ilusa kolmetoalise korter, kus tegime ka intervjuu. Korterit omanik oli teda ja ta elukaaslast pidanud maksejõulisemaks kui pensionäre, kes tahtsid sama korterit. Samamoodi mainis ta, et tahaks autokooli minna: ta teab, et isal oleks võimalik teda rahaliselt selles osas toetada, aga see

tundub tema jaoks *kuidagi veidikene imelik*. Ilmselt tundis Teele, et peaks peale vanemate juurest väljakolimist olema majanduslikult iseseisvam või täiesti iseseisev. Liisa rääkis, et kuigi tal ei olnud peale abikaasast lahkuminekut raha, et üürikorteri sissemaksu maksta, siis tal vedas, et korteri omanik oli ka üksikema olnud.

Ja me alustasime nullist, nii et... ma läksin korterit üürima... ütlesin, et oleksime siin pidanud olema kolmekesi, aga nüüd oleme kahekesi. Ja mul oleks väga hea meel, kui te saaksite aru, et mul ei ole mitte midagi. Mul ei ole mitte mingit sissetulekut, aga mul on seda korterit vaja. Ma tean, et kui ma homme lähen sotsiaalosakonda, siis ma saan selle toimetulekutoetuse ja nad maksavad teile minu üüri. Ja noh, see naine oli... õnneks kunagi ise olnud üksikema, ja ta ütles, et ta saab aru, ja ma sain selle korteri.

Üürikorteri leidmise keerukus tuli välja ka prooviintervjuu ajal, sest minu lapsega noort sõbrannat ei nähtud kui maksejõulist üürnikku. Liisa kogemuse muutis ka raskemaks see, et ta oli üksikema, keda lähedased materiaalselt ei toetanud.

Ma elasin mitu aastat nii, et mul ei olnud põhimõtteliselt üldse söögiraha ega mitte midagi. Ainult selle unistusega, et ma tean, et ma jõuan siit välja. Ja... vot ja olen ja praegu on parem, eks ole, ammu on juba parem ja minu lapsel on parem kodu [kui temal oli]. Kahetsen küll... vahepeal iga päev, et mul ei ole nii palju aega tema jaoks, kui võib-olla kahe vanemaga peres. Aga võib ka juhtuda, et seal ka ei ole.

Niisiis oli Liisa kogemus teiste intervjuueeritavate kogemustest raskem, sest alguses oli ta suhtes alkohoolikuga ja hiljem käis ta koolis, tööl ja hoolitses oma lapse eest samaaegselt. Seepärast olid talle ka näiteks lapse haigeksjäämised palju raskemad.

No muidugi siis hakkas see haiguste aeg pihta, kus käis kaks päeva lasteaias ja siis oli mitu nädalat haige. Siis ma olin... küll, olin hädas, sest ma ei saanud koolis käia. See oli nagu... no emotsionaalselt raske. Ma pidin tööl ka käima. Ja siis... noh, seda ma sain kuidagi, et õhtuks ma sain mingi lapsehoidja, aga selleks, et koolis käia, selleks ei saanud. Et ema ka ei aidanud. Sest kui tal oli töölt vaba päev, ta ütles, et ta tahab puhata. No ma saan sellest aru. Ja... noh, nii lihtsalt oli.

Maarja jaoks oli võib-olla kõige raskem aeg siis, kui ta oma lapse isast peale pikka kooselu lahku läks. Ta rääkis ka, et ilmselt oli nende suhe ja perekonnaloomine alanud liiga vara, mis veidi kattub Liisa kogemusega. Maarja muretseb praegugi, et kuidas see tema last emotsionaalselt mõjutas.

Aga ta [Maarja laps] oli veel lasteaiaa, siis me läksime ta isaga lahku. Et see oli nagu tema jaoks... kurb ja raske aeg, eks meie kõigi jaoks oli. Aga tänasel päeval me saame väga hästi läbi ja... ei ole probleeme. /.../ Et noh, miks siis see oligi võib-olla, et ma olin... nii noor, läksin... hooga nagu suhtesse vist ja tuli hooga laps, ootamatult... Ja no... mul lapse isa ei taha siiamaani seda tunnistada, aga eks me paljuski olimegi tegelikult lapse pärast koos. Et oleks tal pere, aga... ütleme nii, et see ei toimi. Jah, et nüüd nagu... vaatan, et mul lapsel põhimõtteliselt on... bioloogiline isa ka olemas, aga nüüd on tal... veel üks teine isa, kellega nad saavad ka väga hästi läbi. Kelle moodi ta on. Paha on küll nii öelda, aga natuke rohkem isa kui päris isa [naer]. /.../ Aga see oli jah, [lapse nimi] oli väga raske aeg. Ja eks mulle ka, sest ma olin ise katki. Ja no lapse isa, tema ju ässitas ka last minu vastu. /.../ Ei, ma loodan... et kui me lahku läksime, eks see, noh, võib jätta ju eluks... jälje, aga... ma loodan, et see ei jäta talle nagu väga... sügavat jälge.

Tagasi vaadates mõtleb ta, et oleks pidanud oma lapse isast varem lahku minema, aga muidu arvab ta, et tema lapsel oli tore lapsepõlv. Lisaks jutustas Maarja, kuidas ta alguses peale lapse saamist jättis ennast unarusse ja ei käinud kunagi pidudel, sest mõtles oma pere heaolu peale. Praegu ütleb ka Maarja naljatades, et puberteet on raske, sest tema laps on just sellisesse ikka jõudnud. Materiaalses mõttes oli aga see Maarjal hea, et peale elukaaslasest lahkuminekut sai ta vanemate juurde tagasi kolida ja nii ei olnud tal üürikorterit eest tasumise probleemi. Triin aga kirjutas tõsisemalt sellest, kuidas töö leidmine ei olnud kerge ja kuidas just praegu on keeruline periood.

Tunnen et praegu on väga raske, laps on natukene ära hellitatud ning tihti on raske minu sõna kuulama panna. Nutame üsna tihti koos, sest oleme mõlemad väga väsinud. Tihti tunnen, et olen halb ema, kui luban näiteks rohkem rämpsu süüa ning annan järele ja lasen tal ise otsustada, mis ta teha tahab. Tihti kakleme mehega (lapse kasuisa), kuidas õigesti last kasvatada. Tema on range ja tahab, et kord oleks majas. Tunnen vahel, et olen kahe tule vahel ja pean tihti mõtlema, kellega nõustuda. Muidu saame kõik omavahel hästi läbi ning mees ja laps on üksteisega harjunud. Peamine raskus oli töö leidmine, et ma saaksin

ise oma lapsele soetada kõik vajaliku, varasemalt pidas üleval mind kui ka minu last mu ema. Selle aasta alguses leidsin omale lõpuks sobiva töö.

Hiljem kirjutab ka Teele positiivsemalt, et *arvan, et mul läheb täitsa hästi ning midagi teisiti teha ei tahakski.*

Niisiis tuli välja, et näiteks võib olla keeruline iseenda ja lapse vajaduste samaaegne täitmine. Suuri rahalisi probleeme tõi välja ainult Liisa, teised ei ole elanud otseses rikkuses, aga tänu teiste toele ei pidanud nad eluks vajaliku soetamise pärast pidanud muretsema. Maarjal ja Liisal olid keerulised lahkuminekid lapse isadest, aga üldiselt on emad praeguseks uutes suhetes. Kuigi lähedastega on tülisid olnud, siis keegi on emotsionaalseks toena kogu aeg olemas olnud nii mõnelgi. Noorte emade jaoks võib olla keeruline elukoha leidmine, kuigi lõpuks on kõigi uuritavate jaoks lahenenud see mure rahuldavalt. Samamoodi võib olla probleemiks lasteaiakoha leidmine, mis on Sandra jaoks veel lahendamata. Lastel on ka teatud vanused, kui nendega võib olla keerulisem hakkama saada, ning selliseid vanuselisi probleeme tõi ka mõni ema välja.

4.3. Lapsevanemaks olemine piiratud teovõimega isikuna

See, et alaealisel vanemal ei ole piiratud teovõime pärast täiskasvanud vanemaga samu õigusi, on ka üks olulisemaid asjaolusid, mis teeb nende kogemusteekonna teiste emade omast erinevaks. Nende piiratud teovõime tähendab seda, et mitmeid lapsega seotud toiminguid ei saa nad läbi viia ise, vaid ainult koos oma lapse seadusliku esindaja või esindajatega, kelleks on tavaliselt noore ema vanem või vanemad. Seepärast küsisin alaealistelt emadelt selle kohta, mida oma last kasvatades ei saanud nad seaduste piirangute tõttu ise teha ja milliseid emotsioone see nendes tekitas.

Intervjuudest tuli välja, et pigem mõjutas piiratud teovõime nende lapsevanemaks olemist vähe. Seejuures oli oluliseks põhjuseks see, et Maarja, Sandra ja Teele olid sünitamise ajal 17-aastased ja nii oli nende periood alaealiste lastevanematena lühike. Teele oli üldse vaevu lastega haiglast välja saanud, kui juba jõudis kätte tema 18. sünnipäev. Liisa sai 16-aastaselt kohtu kaudu (taotledes teovõime laiendamist) seaduslikult täiskasvanuks, sest soovis seejuures, et saaks teha oma

lähitulevikku planeeritud lapsega seotud otsuseid ise. Niisiis ei mõjutanud alaealistele vanematele mõeldud seadused teda üldse.

Põhiline moment, kus tuli välja alaealiste emade erisus teistest emadest, oli nimepanek. Maarja kirjeldas seda, kuidas ta ei saanud oma lapsele ise nime panna ja kuidas see häiris teda.

Minul oli niimoodi, et mina ei saa panna nime, sest mina olen alaealine. Ja mul peab olema vanema nõusolek. Et minu vanemad on nõus, et mina panen oma lapsele sellise nime. Ehk siis läks minu isa, läks minu lapsele nime panema. Mind ei olnudki tegelikult sinna kaasa vaja üldse. Ja siis me papsiga naersime, et ma ei tea, paneme mingi juss või [naer]. Et no minu arust on see natuke jabur. Et ma mõtlesin, et miks ma ei saa oma lapsele nime panna?

Sandra ja Triin rääkisid, et nimepanemise ning sarnaste riigiametitega seotud tegevustega aitasid neil tegeleda nende emad ja et nad ise ei oleks ka selliste asjaajamistega hakkama saanud, sest kogu see maailm oli nende jaoks segane ja võõras. Ei Sandra ega Triin maininud seda, et alaealistele vanematele kehtestatud seadused oleks neid häirinud. Sandra rääkis oma positiivsetest kogemustest näiteks seoses hooldusõiguse ülekandumisega nii.

Hooldusõiguse teema oli. Et kuna olin alaealine, siis hooldusõigus minu lapsel kuulus mu emale, kuni ma saan kaheksateist. Et siis, kui ma kaheksateist sain, siis ma andsin uuesti avaldusi sisse, et ma sain kaheksateist, et see hooldusõigust tuli mulle siis tagasi. Muidu... kõik käis suht lodusalt, ei olnud mingeid siukseid... nimepanekul oli, et [naer] kust ikka selline nimi, et ma pole varem kuulnudki ja et noored panevad ikka nii keerulisi nimetusi.

Triin kirjutas, kuidas lapsehoolduspuhkuse võttis hoopis ta ema, et ta saaks ise kooli ära lõpetada.

Kooli sain lõpuni käia, sest ema sai võtta töölt lapsehoolduspuhkuse, kuna temale kuulus lapse hooldusõigus kuni minu 18-aastaseks saamiseni. Seega istus ema lapsega kodus 1,5 aastat ja siis läks laps lasteaeda.

Niisiis oli alaealisi vanemaid puudutavate seadustega erinevaid kogemusi: Maarja oleks soovinud, et tal kui emal oleks olnud rohkem õigusi, Sandra ja Triin tõid välja, et nad oleksid niikuinii nende toimingutega kellegi vanema abi vajanud. Mitmel minu intervjuueeritaval ei olnudki aga selliste seadustega kogemusi. Ilmselt on need põhjendatud päris noorte lastevanemate (näiteks

Triinu) juures. Peaaegu täiskasvanud lastevanematel võiks aga mõni õigus rohkem olla, näiteks õigus panna ise oma lapsele nime.

4.4. Edasine hariduse omandamine ja tulevikuplaanid

Üks peamisi noorte emadega seotud stigmasid on see, et peale lapse saamist lõpetavad nad hariduse omandamise. See on ka üks põhjusi, miks laidetakse noores eas lapsevanemaks saamist. Nii pidasin oluliseks küsida naiste käest, kas nad on peale lapse saamist edasi õppinud ja kui on, siis kuidas on nad emotsionaalselt koolitööga hakkama saanud ja kui vastutulelikud on olnud koolid.

Maarja, Liisa, Triin ja Sandra on kõik peale lapse saamist edasi õppinud ja Teele lapsed olid intervjuu ajal veel nii väikesed, et selleks ei tekkinud võimalust. Kui enne rasedust käis Maarja gümnaasiumis, siis umbes aastaselt andis ta lapse oma vanaemale hoida ja läks kutsekooli. Ta arvab, et oleks kooliminemisega pidanud veel ootama.

Eks hirm oli ikka, et kas suudan lapse kõrvalt nii palju keskenduda ja hakkama saada. Süüimekad tekkisid ka, sest laps oli ainult aastane, kui mina juba kooli läksin ja kahetsen siitamaani, et oleksin pidanud koju jääma veel.

Maarja meenutas ka, et alguses oli tal plaan gümnaasiumisse tagasi minna, aga koolile eriti ei meeldinud see mõte. Sarnast juhtumit kirjeldab Varep (2014: 49), kus kooli juhtkond puikles selle vastu, et ema keskkooli vastu võtta. Liisa läks täiskasvanute gümnaasiumisse ja on praeguseks jõudnud magistriõppesse. Mitmed tema suguvõsas uskusid, et ta ei jõua oma haridustekonnal kaugele, sest kellelgi neist ei olnud kõrgharidust.

Ma olen enda... perekonnast, mul on isa poolt neli tädi ja kolm onu ja ema poolt on ka mõned ja need, pluss nende lapsed, ja ma olen vist ainuke kõrgharidusega inimene. Nad on kõik saanud vara lapsevanemaks, isa poolt eriti. Kõik on, elavad niisugust alkoholismi ja vägivaldähõngulist elu. Ja... kui ma olin rase ja see oli minu, seitsmeteistkümnnes sünnipäev oligi siis vist, kui mul oli tädi ja kõik seal olid kohal ja siis... kui ma ütlesin selle

lause, et laps läheb lasteaeda, siis ma lähen kooli tagasi, siis ta hakkas suure häälega naerma ja ütles, et ei lähe sa midagi. Keegi meist ei läinud. Ja... ma ei tea, see on ju puhas lollus.

Liisa rääkis sellest, kuidas lapse kasvatamise kõrvalt õppimine oli raske, aga seejuures ei tohiks teha järeldust, et noores eas lapse saamine ja lühike haridustee on omavahel seoses. Ta toob esile Eestis ühiskonnas suhtelise sotsiaalse suletuse.

Noored emad, eks ole... ja samamoodi täiskasvanute gümnaasiumi õppijadki, jagunevad laialt mingisse kolme kategooriasse: üks kategooria nendest on vaimselt vähemvõimekamad inimesed. Ja vaimselt vähemvõimekamad inimesed... saavad varem lapsi, sest et nad on kergemini igasugustes suhetes ja väga paljud on, noh, päris tõsiselt, see on väga kurb, kes ongi puudega inimesed ja nad ei kasuta kaitsevahendeid, ja nad saavad lapsi, eks ole. Ja... siis teine lõik on lihtsalt... nagu meil oleks kastisüsteem, eks ole. Kui sul on madalalt haritud vanemad, siis sa oled ise ka. On tehtud uuringuid, et see on mingis seoses, ja siis kolmandad on lihtsalt inimesed, kes said lihtsalt varem lapse. Ja siis need kõik pannakse... ühte patta, ja sealt tehakse järeldus, nagu varajases eas lapse saamine takistaks koolihariduse omandamist.

Liisa tõi välja ka selle, kuidas täiskasvanute gümnaasiumi õpetajad olid väga arusaavad ja vaatasid ta lapse järele, kui tal oli vaja kontrolltööd teha, aga ei saanud last kellegi hoolde jätta. Ainult klassijuhataja mõistis tema olukorda noore emana hukka ja ütles, *et haige lapsega kodus olemine ei ole põhjendatud puudumine*. Triin lõpetas põhikooli ema abiga ära ja astus 10. klassi, kuid kirjutas, kuidas tema ema soovis, et ta keskkooli ära lõpetaks, ja *kui sain 18 ja olin ikka veel 10ndas klassis, sest lihtsalt ei olnud aega koolile, siis ema lasi mul ise valida kas tahaksin pooleli jätta*. Triin rääkis samamoodi, et tema õpetajad olid mõistvad ja vastutulelikud. Holti (2021: 34–35) töö näitas, et koolides läks õpetajate suhtumine teismelistesse emadesse umbes pooleks, kuigi veidi rohkem oli toetust. 68% ta küsimustiku täitjatest tundsid, et koolid olid nende suhtes vastutulelikud (samas).

Sandra lõpetas üheksanda klassi ära õhtukoolis ja intervjuu ajal oli ta 12. klassiga lõpusirgel. Ta arvab, et ilma oma lapseta ei oleks ta gümnaasiumisse läinud ja tõi välja, kuidas ta hinded on ka paremaks läinud.

Täiesti võimalik on õppida ja lõpetada ja väga hästi õppida. Minul on näiteks paremad hinded, kui olid enne lapse saamist, ja... õppimisest teine arusaam nüüd, et võib-olla... minu meelest pigem just nagu lapse saamine, ma ei tea, motiveerib [lõbusalt].

Noorelt emaks saamise ja suurenenud motivatsiooni vahel jätkata oma haridusteed toovad seose välja ka Chohan ja Langa (2011: 92). Sandra lisas, et ülikooli plaani tal küll hetkel ei ole, aga tema ja ta elukaaslane tahavad varsti kolida välisriiki, kus nad käisid varasemalt reisiril. Teelel on samamoodi plaanid olemas: ta tahab minna täiskasvanute gümnaasiumisse ja seejärel ülikooli, varem mõtles ta ainult kutsekooli peale.

Stereotüüp, et teismelised emad jätavad koolitee pooleli, ei leia minu uuritavate puhul kinnitust. Kuigi lapse kõrvalt õppimine ei ole lihtne, siis on see võimalik, eriti kui on olemas keegi, kes last kooliskäimise ajal hoiab. Samamoodi paneb lapse saamine tegema põhjalikumaid haridustee jätkamise plaane ja annab emale õppimiseks motivatsiooni juurde. Koolid ja õpetajad on ka noorte emade suhtes olnud toetavad, kui mõned erandid välja arvata.

4.5. Üldine suhtumine noortesse emadesse

Kui varasemalt tõin välja, kuidas on noortesse emadesse suhtunud perekond ja lähedased, meditsiinitöötajad ning õpetajad, siis intervjuudest tuli välja ka teisi grupe, kelle suhtumine on oluline, näiteks teised emad. Samamoodi küsisin, milliseid arvamusi on nad meedias teismeliste emade kohta näinud ja arutasime kõigi uuritavatega paari sama näite üle, mida olin sotsiaalmeedias märganud. Lisaks tulid välja ka mõned seaduspärasused selle kohta, kes rohkem oma arvamust noorte emade juures avaldasid.

Üldiselt rääkisid naised, et negatiivset tähelepanu on nad saanud inimeste käest, kes teavad täpselt nende vanust, nagu meditsiinitöötajad ja õpetajad, kuid seda mitte ilmingimata. Liisa näiteks oli liigutatud, kui palju positiivset tähelepanu on ta saanud oma töökaaslastelt. Küsisin ka spetsiifiliselt, et kas nad märkasid näiteks tänavatel liikudes võõraste suhtumises midagi, enamasti vastasid nad eitavalt. Triin on küll näiteks märganud bussipeatuses pensionäride uurivaid pilke. Triin kirjutas ka ühest konkreetsest seigast, kui teda koheldi ebaviisakalt.

Üks seik on mul küll meeles, kui jalutasin lapsevankriga ning kõndisin mööda kohalikust autoremondiöökojast, kus istus kamp mehi. Nemad siis hakkasid mulle halvustavaid kommentaare järgi hõikama.

Siin võib olla oluline ka see, et Triin elas väikeses kohas: võimalik, et mehed olid tema olukorrast kuulnud. Seda tõi välja Sandra, et tema väikeses kodukohas teadsid kõik tema lugu ja kiiresti hakkasid levima ka teooriad selle kohta, kes võiks ta lapse isa olla, mis oli tüütu.

Kuna see [koha nimi] on suht pisike alev ja kõik teavad kõiki, siis seal hakkasid igasugused jutud levima, et... noh, kuna ma juba ammusest peale saan... poistega siis paremini läbi, ja... noh, on hästi palju siis... vastassugupoolest sõpru, ja siis käisime jalutamas lihtsalt erinevate sõpradega, noh, kellel parajasti siis aeg oli, ja siis hakkas igasuguseid jutte tulema, et oi, see on selle lapse isa ja siis on hoopis see selle lapse isa ja siis on kolmas selle lapse isa, et selline tembeldamine käis nagu, ja siuksed jutud, et see oli suht nõme. Aga... ma ei tea, rohkem nagu vist... ei ole kuskil mingeid selliseid... pilke või nagu midagi saanud.

Teele tõi välja ka selle, kuidas tema perekonna sees on suhtumised erinevad: tema elukaaslase vene perekond ja isapoolne suguvõsa olid lapse üle rõõmsad, aga emapoolset suguvõsa häiris näiteks see, et tema ja ta poiss-sõber ei olnud abielus. Teele viitas lisaks sellele, et veidi on noortesse emadesse suhtumine põlvkondadevahelise konflikti moodi.

Tänapäeva noored tegelikult lähevad hästi varakult tööle, aga neil ei ole päris oma maja või päris oma korterit või nii suurt sissetulekut, kui on võib-olla kolmkümmend pluss inimestel ja siis võib-olla see neile käibki veits ajudele, et nad on selle jaoks, et last saada, väga palju pingutanud ja niimoodi. Osadel ei tule kiirelt see ja siis osadel tuleb see nagu lihtsalt ups, juhtus ja tuli, vaata [lõbusalt]. Et võib-olla ongi seal mingisugust kadedust või midagi sees ikkagi.

Omavanuste suhtumise juures mainis Teele, kuidas tema klassikaaslased olid hästi toetavad. Samamoodi rääkisid kõik, et sõbrad ei hakanud nendesse halvemini suhtuma, aga hulk sõpru kadus ära, sest huvid ja elud ei olnud noortel enam sarnased. Teiste noorte emadega suheldakse vähe, sest tutvusringkondades ei pruugi neid olla ja uusi kontakte teiste noorte emadega alati ei otsita.

Näiteks jagasin ma selle uurimuse ajal ainult Triinu ja Teele kontakte omavahel, teistel ei olnud selleks soovi. Nooremad emad on saanud Internetis ka teistelt noortelt halvustavaid kommentaare, näiteks TikTokis, kus nii Triinu kui Sandra on jaganud videoid alaealisena emaks saamise kohta. Kui Triin kustutas vahepeal ka ära TikToki kommentaare, mis teda eriti halvustasid, siis Sandra rääkis, et talle ei ole midagi eriti häirivat kirjutatud, vaid et pigem on TikTokis kokkuhoidev kogukond ja et sealt võib leida teisi noori emasid.

Ma ei tea, vist ei öeldud midagi. Pigem TikTokis just toetatakse ja hoitakse enam-vähem ühte, no mõne lolli ikka leiab, et kes seal midagi siis tahab öelda, et kuidagi ennast välja elada või midagi, aga enamus ikka hoiavad kokku ja toetavad üksteist ja kirjutavad ikkagi häid asju ja niimoodi. Saavad sõpru või sealt, teisi siis noori emasid või midagi. Et kokkuhoidev.

Ise ütleksin nende videote juurde tulnud kommentaare lugedes, et nende hulgas on nii laitvaid kui toetavaid, aga laitvatest on tihti aru saada, et need on kirjutatud hästi noorte inimeste poolt. Kui küsisid emadelt, et milliseid arvamusi meedias nad teismelistest emadest on näinud, siis Maarja ja Liisa ei olnud neid üldse näinud. Sandra rääkis, et ta on artiklite kommentaarides näinud palju ütlust „lapsed saavad lapse“. Teele rääkis, kuidas luges kuskilt, et paljud noorelt emaks saanud annavad oma lapsed ära, kuid ta ise ei saa sellisest otsusest aru.

Kuna tahtsin emadega erinevaid stereotüüpe läbi arutada, siis tõin kõigepealt ühiskondliku arvamuse näitena Internetis juhtumi, kuidas 16-aastane tüdruk otsis ühes Facebooki töökuulutuste grupis tööd ja mainis ka seda, et on tubli ema. Selleks ajaks, kui mina seda postitust nägin, olid küll halvustavad kommentaarid ära kustutatud, aga mõne toetava kommentaari järgi oli näha, et neid oli palju olnud. Kuna see näide oli üsnagi väheütlelev, siis see ei saanud intervjuueritavatelt ka nii suurt vastukaja kui järgmine näide, aga emad tundis teisele noorele emale kaasa ja Teele rääkis, kuidas ta mõistab teda, sest on ise samamoodi sotsiaalmeedias kriitikat saanud.

Kui ma isegi näeksin siukseid, siis ma arvan, ma pigem kirjutaksin sellele noorele emale, kes sai neid kommentaare. Et pigem lihtsalt nagu toetadagi teda, ja siis kas nagu anda talle mingit... positiivset mõtlemist selle kõrvale või midagi, sest et... ma olen ka kunagi hästi palju kriitikat saanud... sõprade sõpradelt ja niimoodi postituste all. Aga mind ei ole see mitte kunagi häirinud, ega seganud, sest et ... Ma ei saa midagi teha, kui ma inimestele ei

meeldi. Ja samas, kui nad panevad siukseid kommentaare, siis järelkult sa oled midagi... hästi teinud, et sa jäid silma neile [lõbusalt].

Sarnaselt Teelele mainisid tegelikult kõik emad intervjuu väitel ühel või teisel moel, et neil on „paks nahk“, mille pärast neile tavaliselt halvustavad kommentaarid ei mõju.

Teine näide, mida jutustasin noortele emadele ümber, oli kommentaar, mis tuli sama Facebooki postituse alla, mille abil olin uurimuses osalejaid otsinud. Kommentaar uuris minu poolt ümberjutustatult seda, kas ma uurin ka Eesti venekeelset kogukonda, ning kas ma arvestan sellega, et teismelised emad on peaaegu alati pärit majanduslikult vähekindlustatud oludest ja on ise majanduslikult vähekindlustatud. Lisaks mainiti, et noorte emade väga ebavõrdse olukorra pärast peaks ka näiteks mõtlema selle peale, kuidas teha uurimuse infoleht neile kättesaadavaks. Triin, kellele ma saatsin selle kommentaari sõna-sõnalt, ütles, et ta ei saanud sellest aru, mille pärast jutustasin talle ja teistele naistele teismeliste emadega seotud sotsiaal-majandusliku marginaliseerumise argumendi ümber, jättes kõrvale etnilise argumendi. Ükski intervjuueeritust ei nõustunud väitega, et kõik noores eas emaks saanud naised on vaesed. Näiteks kommenteeris Liisa, kuidas ta ise oli majanduslikult väga kehvast olukorras, aga kuidas tal on tuttavaid noori emasid, kes seda ei ole.

Mina tean noori emasid, kes ei ole olnud vaesed /.../ Aga... mina olin väga vaene, ma olin puruvaene, mul ei olnud mitte midagi süüa. Mul oli üür maksmata, mul olid tohutud jamad, aga no see ei ole, noh, see on seotud minu partneri valikuga, mis võib olla on seotud minu eaga. Jaa, ma olin vaene, kuni ma lihtsalt töötasin julmalt ennast üles. Et ma ei oska rohkem kommenteerida, aga mul on tuttavaid, kes said sama vanalt lapse, mees oli rikas.

Sandra tõi välja sarnase kommentaari, mida oli varem kuulnud. Samas ta ei näe lapse saamise ja vaesuse vahel seost.

Kunagi on mulle kirjutatud, suhtlesin... ühe internetituttavaga, ühe poisiga, ja tema mainis ka midagi sellest, et lapsed nõuavad nagu... lapse kasvatamine nõuab hästi palju raha, et... põhimõtteliselt on väiksem võimalus, ma ei tea, nii-öelda siis rikkaks saada, et temal on küll plaanid rikkaks saada, et mitte mingeid lapsi... ta mainis midagi taolist, aga ma ei tea, lapse kõrvalt elada on täpselt sama lugu... kui põhimõtteliselt üksi elada, et ei ole erinevust

nagu. Kasvab suuremaks, saab ise hakkama, saan ju ka tööle minna ja saan teistmoodi asju ajada, interneti teel on väga palju võimalusi, et pole mingit probleemi nagu.

Seejuures rääkis Liisa sellest, kuidas tema arust ei tohiks noore ema või alaealise ema mõistet rõhutada, sest see võib olukorra esiletõstmise kaudu seda hullemaks teha.

Ma tõesti leian, et see... okei, kui me tahame tegeleda mingi ühiskondliku probleemiga või murekohaga, siis me ei tohi seda ignoreerida, aga me ei tohi seda ka minu arust nagu liialt esile tõsta. Ja siis võib-olla see noore ema teema on natukene... samasugune, et kui me liiga palju seda rõhutame, et on mingi kategooria noored emad, et siis see võib teha seda asja hullemaks. Et kui me võtame seda nagu oma peas normaalsena, mis meile tundub normaalne, et kui kuusteist pluss sünnitada on normaalne, siis need ongi normaalsed inimesed, kes sünnitavad, mitte nad ei ole mingisugune eraldi abi vajav kategooria. No ma saan aru, et nad natukene on, aga nad väga palju ka ei ole.

Teised emad ütlesid, et neid selline mõiste ei häiri.

Järelikult suhtuvad lähedased ja sõbrad/tuttavad noores eas emaks saanutesse pigem hästi, võõrad inimesed kipuvad olema hukkamõistvamad. Näiteks avaldatakse arvamusi internetis, millega küll noored emad alati otseselt kokku ei puutu. Üks enamlevinuid arvamusi on, et teismelisena emaks saajad on majanduslikult vähekindlustatud või garanteerivad endale noores eas lapsesaamisega majanduslikke probleeme täis tuleviku. Sellele vaidlesid naised vastu, kuigi Liisa tões, et vahepeal oli tal endal rahaliselt väga raske.

4.6. Individuaalsed arengud ja mõtteid noores eas emaks saamisest

Emaks saamise ja olemise teekond annab palju õppetunde. Nii on see kõigil emadel, mitte ainult noores eas emaks saajatel. Samas võib alaealisena lapse saamine õpetada enda ja maailma kohta tõe, mida vanemad inimesed juba teavad või õpivad teistmoodi. Samamoodi võivad alaealised emad omandada õppetunde läbi kogemuste, mida teised lapsevanemad ei ole kogunud. Seepärast

küsisin intervjueeritud naistelt, kuidas nad on emaks saamise läbi arenenud, mida õppinud ning milline on nende arvamus nüüd noores eas emaks saamisest.

Kõik naised rääkisid, et kuigi on asju, mida nad tagantjärele või järgmist last kasvatades teeksid teistmoodi, ei kahetse nad toona tehtud otsust emaks saada. Maarja ja Triinu jutust tuli otseselt välja elu fookuse nihkumine endalt lapsele. Triin kirjutas, et probleemide tekkimisel *mõtlen sellele, et kelle nimel ma kõigega hakkama saama pean*. Ta tunneb, et on emana hästi hakkama saanud ning on nüüd aktiivsem, julgem ja teadvustab, *kui tugev ma olen*. Nad on pojaga väga lähedased. Maarja rääkis ka, et kuigi ta on teinud lapse kasvatamisel vigu, on samas tulnud emakohustused tema jaoks loomulikult. Samamoodi ütles Maarja, et *olen lapse eest kõigeks valmis*. Teisest küljest mainis ta aga seda, et kuna pani algselt lapse ja lapse isa/elukaaslase vajadused enda omadest ette, siis jättis ta iseennast tihti unarusse. Maarja ja tema lapse isa lahkumineku järgnes tihe ööklubides ja pidudel käimine, sest kuigi lapse isa otseselt ei piiranud tema väljaskäimist, tundis ta ikkagi, et peab kodus püsima.

Sandra ja Liisa rääkisid sellest, kuidas nad peale lapsesaamist tunnevad, et on oma eakaaslastest vanemad. Seejuures on muutunud ka kombed ja huvid. Sandra jutustas, et on muutunud ettevaatlikumaks, rahulikumaks ning ei suitseta ega tarbi enam liigselt alkoholi. Teele mainis samamoodi seda, et ta on nüüd täiskasvanulikum, ei soovi enam pidutseda, vaid tahab kodus olla, ja näeb kõige suuremat erinevust varasemaga oma tulevikuplaanide muutuses.

Ma arvan, et mu mõttemaailm on üldse muutunud rohkem siukseks... täiskasvanulikumaks kui enne. Sest et võib-olla enne oligi rohkem see, et tahaks nagu /vähemalt/ nooruspõlve nautida ja, ma ei tea, pidu-pidu-pidu, või midagi. Aga nüüd ongi see, et on lapsed ja ma saan rohkem kodus olla ja tegelikult... ma olen aru saanud, et mulle meeldibki see. Mulle meeldibki rohkem kodus olla ja olla, noh... nii-öelda see kodukana või midagi niukest [lõbusus]. /.../ vahepeal harva kuskil siis kas sõbrannadega või kellelegi ka väljas käia ja niimoodi. Ja... pigem ongi see, et kooli suhtes on mul mõttemaailm muutunud, sest et alguses ma arvasin, et ma teen ainult gümnaasiumi ära ja siis läheks, või noh, kutsekasse ma tahtsin tegelikult minna. Ja siis mõtlesingi, et peale seda läheks tööle, aga tegelt, nüüd ma mõtlen, et... palju parem oleks, kui mul oleks mingisugune... ülikooli värk, mis... tooks paremini raha sisse, mis... amet mulle päriselt ka meeldib.

Lisaks rääkis Teele sellest, kuidas ta nüüd *PEAB vastutama, alaealise eest*. Sarnaselt rõhutas Liisa seda, kuidas lapsevanemaks saamine tegi teda täiskasvanulikumaks, õpetas vastutama, aega ja rolle jagama ning pani enda üle reflekteerima.

Ma arvan, et... lapsevanemaks saamine on inimeseks kasvamise protsessi kõige olulisem osa. Sest et enne seda sa ei ole kunagi päriselt vastutanud. Teise inimese ees, kes ei saa ilma sinuta hakkama. See õpetab sulle, kuidas olla... ühel ajal raamatupidaja, kokk, koristaja, psühholoog, õpetaja ja veel tuhat asja. Ja kujutad sa ette, kõik need inimesed teevad seda ja nad peavad samal ajal olema ka paarisuhtes, nad peavad olema mõistlikud, et kuidas ma võtan ka suhte jaoks aega, kuidas ma võtan iseenda jaoks aega, kes ma üldse olen, mis on need väärtused, mida ma tahan oma lapsele anda? Sa hakkad ennast nägema esimest korda kõrvalt, sest et sa saad teada, et kõik see, mis sa praegu teed, kandub sinu lapsele, ja siis sa hakkad nägema, mis need sinu... puudused on, või nõrkused. Sa näed... sa vaatad oma last ja sa näed peeglit.

Sarnaselt Teelele rääkis Liisa ka seda, kuidas laps tema tulevikuplaane muutis, kuid kuna ema on ta Teelest palju kauem olnud, siis on praeguseks ka näha, et Liisa on need uued plaanid ellu viinud. Liisa ütles, et *mina kindlasti ilma lapseta ei oleks siin, kus ma täna olen*. Varasemalt oli ta *paras punk ja mässumeelne* ning tahtis õppida kas näitlejaks või trummariks, kuid oleks need plaanid ka võib-olla edasi lükanud, sest *niisama... on ju ka fun elada*. Praeguseks, kuigi ta elu on olnud keeruline ja vähestki puhkust ei ole tal olnud võimalik võtta (*ma olen kaheksa aastat lapse kõrvalt täiskohaga töötanud ja õppinud*), on Liisal ikkagi käes keskharidus ja bakalaureusekraad, varsti ka magister. Kui Liisa saaks teise lapse, valiks ta talle teistsuguse isa ja teeks nii, et saaks lapsega rohkem aega kodus veeta. Lapsesaamise vanuse kohta ütleb ta, et igaühel on oma õige aeg, kuid *ei maksaks tegelikult oodata, et mul on kõik karjäär tehtud ja muud asjad, ja alles siis see laps saada, juba energia mõttes*. Sellele lisas ta, et samas on vanema inimese rahulikkus lapse kasvatamisel hea.

Maarja ütles samamoodi, et tema arust ei peaks karjääri pärast laste saamist edasi lükkama, ning et esimene laps võiks jääda kahekümnendate keskpäika, kuigi igaüks teab, kuna selleks kõige parem aeg on. Ta tunneb, et kuna sai emaks noorelt, siis saab oma lapsest ka teistmoodi aru, et

kõike jõuab ka emana teha ning et emaksaamist ei ole vaja karta. Lapsesaamise juures on palju ilusat ja toredat.

Ma räägin, et noored inimesed... peavadki lapsi saama ja noh, kas just... nii noorelt, aga... ma ei tea, ei tasu karta seda, sest minul oli ka hirm, just mina kartsin, et mis teised inimesed kõik arvavad. Et see on see oma... sellest tulebki üle saada. /.../ Noor ema on minu arust just õige termin ja noorelt tulebki lapsed saada, sest mina hetkel mõistan ja saan oma lapsest hoopis teisiti aru. /.../ /See, et mul elu seisma jäi/ või midagi jäi tegemata, et seda ei tohi kindlasti mõelda. Ise pead mõtlema, et kõik saab tehtud, siis saab ka. /.../ See on väga tore. See kõik, see rasedus, kõik on väga... ilus aeg. Noh, siis tuleb karta, kui ta jalad alla saab.

Maarja lisas, et kui ta peab ennast „kanaemaks“, siis on seda kolmekümnendates esimest korda lapse saanud vanemad tema arust rohkem. Triin ütles, et varem ei oleks ta osanud arvata, et teismeline sellise keerulise ülesandega toime tuleb, nüüd aga *usun et vanus ei loe ja saab hakkama see, kes tõesti soovib hakkama saada*. Teele rääkis, et noores eas emaks saamise juures on hea see, et talle jääb peale oma laste täiskasvanuks saamist palju aega iseendale.

Kui nad on juba minuvanused ehk nüüdseks kas, noh, kaheksateist või siis ongi siuke, teismeiga hakkab lõppema, siis ma ei ole sugugi vana ja ma saan ikkagi elu nautida ja teha igasuguseid asju. Nii et tegelt see on... palju parem, kui see, kui sa jääd kuskil neljakümnendates rasedaks või midagi siukest. Nii et tegelt mõttemaailm selles osas väga palju muutus.

Sandra ei osanud emaks olemise juures midagi negatiivset välja tuua, kui ainult algselt kogetud kogenematust ja hirmu. Sandra (nagu ka Maarja) ütles, et soovib järgmist last saada, aga et praegu ta ei oska öelda, kas teeks tema kasvatamisel midagi teisiti.

Kõik intervjuueeritud naised arvasid, et noores eas emaks saamine on hea asi, kuid mõni tõi välja, et see võiks aset võtta kahekümnendates, mitte nii varakult kui temal. Toimusid mitmepidised individuaalsed arengud: tuli juurde enese üle reflekteerimist, mõttemaailm ja tulevikuplaanid avardusid, käitumine ja huvid muutusid „täiskasvanulikumaks“, nii mõnigi jättis maha varasemad kahjulikud harjumused, rääkimata julguse, üldise rahulikkuse ja probleemidega hakkamasaamise

oskuse arenemisest. Nende mõttemaailmas nihkus fookus endalt lapse peale. Kuigi naistel jäi peale lapse saamist iseenda jaoks vähem aega ning mõni nägi endas ka „kanaemastumist“, siis ikkagi oldi rahul oma otsusega noores eas emaks saada. Nende arust ei tasuks laste saamist karta ja näiteks karjääri pärast edasi lükata.

Kokkuvõte

Siinse töö jaoks viisin läbi viis intervjuud alaealisena emaks saanud naistega, et kaardistada nende kogemusi ja emaks kasvamise teekonda ning vaadelda, millist suhtumist kogesid nad enda lähedaste, riiklike institutsioonide ja meedia poolt. Teoreetiliseks raamistikuks oli Judith Butleri performatiivsuse teooria kaudu mõtestatud emaks olemise mõiste. See lubas uurimuses osalenud naiste kogemust mõista teekonnana, mis sarnaneb teiste emade kogemustele, kuid samas on omane just alaealistele emadele ja on eelkõige kõigil emadel individuaalne.

Paljuski olid intervjueritud alaealisena nooreks emaks saanud naised erinevad. Nad olid pärit erinevatest kohtadest ning perekondadest, enne lapse saamist oli neil erinev õppeeduks, erinevad hobid ning erinevad varasemad kokkupuuted teismeliste emadega. Mõne jaoks oli lapse isa pikaajaline poiss-sõber, mõne jaoks keegi, keda ta hästi ei tundnud. Nende viie naise näited toovad lisaks välja selle, kuidas noores eas rasedaks jäämine ei tulene alati hooletusest ning võib olla hoopis ette planeeritud. Sünnituseks ja lapse kasvatamiseks valmistusid tulevased emad ette erinevatel viisidel, mis oli seotud nii nende enda hirmude, arvamuste ning enda ja lapse terviseprobleemidega kui ka sellega, et nende tugisüsteem oli erinev: mõnel terve perekond ja poiss-sõber, mõnele oli tugiisikuks ainult ta ise. Ka sünnitus ning sünnitusest taastumise aeg kulges kõigil omamoodi. Last või lapsi kasvatades kujunesid intervjueritud neiude elukäigud ja kogemused erinevateks, mis avaldusid näiteks tervise-, suhte- ja ajaprobleemide kujul.

Kindlasti tegi naiste emaks olemise kogemuse sarnaseks see, et nad elasid samas kultuuriruumis ja ühiskonnas. Samas ühiskonnas elamine tähendab seda, et neid mõjutavad samad seadused, institutsioonid ning ühiskondlikud arvamused. Seaduste poole pealt intervjueritud naised suuri probleeme ei näinud, kuigi toodi välja, et lapse nimepanemise õigus võiks olla lapsevanemal endal, mitte lapse seaduslikul (siinsel juhul tavaliselt vanavanemal) esindajal. Institutsioonidest kerkisid esile haridussüsteem ja meditsiinisüsteem. Eesti haridussüsteem paistab uurimuse kontekstis positiivsena, sest iga hetk on võimalik kooli tagasi minna, mida kõik uuritavad ka teadvustasid ja soovisid. Samamoodi rääkisid naised, et ka õpetajad olid nende suhtes enamasti toetavad. Probleemsemana tõusis esile aga meditsiinisüsteem: neid kogesid nii nende probleemidest mitte väljategemist kui nende probleemide üle rõhutamist. Murettekitav oli asjaolu, et paljud arstid ja meditsiinitöötajad ei jäänud intervjueritud ravidest erapooletuks, vaid väljendasid neiudele enda

negatiivset arvamust noorelt emaks saajate suhtes. Nendes ütlemistes peegelduvad ühiskondlikud arvamused ja stereotüübid, mida väljendavad rohkem võõrad inimesed, kommenteerijad internetis ning meedia. Selle arvamuse järgi on teismelised emaks saajad probleemsed ja nendes probleemides ise süüdi, mille sinne uurimus ümber lükkab. Kuigi naised olid enne rasedaks jäämist tihti ebatervislikel viisidel pidutsenud, muutusid nende kombes peale lapseootusest teadasaamist eeskujulikuks ja on sellised siamaani, andes nii palju juurde enda ning oma lapse/laste hea tuleviku tagamisele. Kirjeldatud negatiivne suhtumine teismelistesse emadesse tekitab mitmes neius ka ülemäärast hirmu, mis ühelgi viisil kasuks ei tulnud. Samas ei jätnud ükski naine mainimata, et neil on olnud ka kogemusi, kus võõrad ja tuttavamad inimesed on väljendanud oma heakskiitu või toetust.

Kuigi iga naise emaks saamise kogemusteed on erinev, tuli intervjuudes lisaks sarnaste arvamuste märkamisele välja ka teisi ühiskohti. Kõik naised rääkisid, et enne rasedaks jäämist oli neil vilgas sotsiaalelu, mille juurde käisid enamasti ka alkohol ja sigaretid. Nende perekondlikes suhetes tuli ette probleeme. Kui rasedaks jääd, ei kaalunud ükski intervjuueeritu sügavalt aborti. Mõnikord kardeti rasedust ka nii väga, et lükati rasedustesti tegemine aega, kui abordi sooritamine ei olnud enam võimalik. Niisiis käisid kõigil raseduse juurde ka hirmud, mille lahendamisega tegeleti. Tihti aitasid sellega erinevad infoallikad, nagu videod, raamatud ning varasemalt lapse saanud lähedased. Kuigi noore rasedusse suhtusid perekonnad erinevalt, oli ühisosaks see, et lõpuks lapse/laste sünniga lepiti ning aidati ema erineval viisil materiaalselt. Kui keerulisemad momendid olid kõigil intervjuueeritavatel erinevad, siis rõõmumomendid olid sarnased: nende kõikide laste arengus ei esinenud pikaajalisi raskuseid ning emad rääkisid kui ühest suust sellest, kuidas häid momente tuli ette pidevalt. Lapse saamine pani naise ka oma isiklikku teekonda ümber mõtlema: millist haridust omandada ja tööd teha ning kellega kui palju suhelda. Sellest küljest areneti positiivses suunas: kõik jutustasid, kuidas nad soovivad edasi õppida või on seda juba teinud, ning kuidas nad veedavad nüüd vähem aega inimestega, kes avaldavad neile või nende lapsele halba mõju. Kõik naised rääkisid, kuidas nende isikuomadused on arenenud ja et nad ei kahetse oma kunagist otsust noores eas emaks olemise teekond ette võtta.

Kasutatud allikad ja kirjandus

Alumäe jt = Alumäe, Tanel, Ottokar Tilk, Asad Ullah 2018. Advanced rich transcription system for Estonian speech. Human Language Technologies. – The Baltic Perspective: Proceedings of the Eighth International Conference, Baltic HLT 2018. Frontiers in Artificial Intelligence and Applications 307. Toim. Kadri Muischnek, Kaili Müürisep. Amsterdam: IOS Press, 1–8.

Annist jt = Annist, Aet, Maarja Kaaristo, Carlo Cubero, Kirsti Jõesalu, Ene Kõresaar, Ehti Järv 2017. Antropoloogia metodoloogia. – Sotsiaal- ja kultuuriantropoloogia. Õpik kõrgkoolile. Koost. ja toim. Aet Annis, Maarja Kaaristo. Tallinn: TLÜ Kirjastus, 60–96.

Aparicio, Elizabeth M, Deborah Gioia, Edward V Pecukonis 2018. “I Can Get Through This and I Will Get Through This’’: The unfolding journey of teenage motherhood in and beyond foster care. – Qualitative Social Work, vol. 17 issue 1, 96–114; <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1473325016656047>

Bingham, Shuante 2020. The Lived Experience of Black American Women Who Were Teen Mothers and their Pathway to Achieve Master’s Degrees and Higher. Dissertatsioon. Brandman University; https://digitalcommons.umassglobal.edu/edd_dissertations/309/. Vaadatud 03.01.2023.

Butler, Judith 1993. Bodies That Matter. Milton Park, Oxfordshire: Routledge.

Chohan, Zarina, Malose Langa 2011. Teenage mothers talk about their experience of teenage motherhood. – Agenda, vol. 25 issue 3, 87–95; <https://doi.org/10.1080/10130950.2011.610993>. Vaadatud 18.05.2022.

Caritas Eesti. Noore Ema Kool; <https://caritaseesti.wordpress.com/noore-ema-kool/>. Vaadatud 28.05.2022.

Guest jt = Guest, Greg, Kathleen M. MacQueen, Emily E. Namey 2012. Applied Thematic Analysis. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.

eesti.ee 2021a. Esindus ja volitamine; <https://www.eesti.ee/et/oigusabi/lepingud/esindus-ja-volitamine>. Vaadatud 17.05.2022.

eesti.ee 2021b. Sünni registreerimine ja nime valik; <https://www.eesti.ee/et/perekond/rasedus-ja-vaekelapseiga/suenni-registreerimine-ja-nime-valik#alaealinevanem2>. Vaadatud 17.05.2022.

eesti.ee 2022. Rasedus, raseduse algus ja rasedana arvele võtmine; <https://www.eesti.ee/et/perekond/rasedusega-arvele-votmine-ja-toeoeandja-teavitamine/rasedus-raseduse-algus-ja-rasedana-arvele-votmine>. Vaadatud 08.05.2023.

Eesti Haigekassa tervishoiuteenuste... = Eesti Haigekassa tervishoiuteenuste loetelu 2009; <https://www.riigiteataja.ee/akt/13231527>. Vaadatud 17.05.2022.

Eesti Seksuaaltervise Liit 2022a. Abort; <https://seksuaaltervis.ee/info/rasedus/abort>. Vaadatud 17.05.2022.

Eesti Seksuaaltervise Liit 2022b. Rasestumisvastased vahendid; <https://seksuaaltervis.ee/info/rasedus/rasestumisvastased-vahendid>. Vaadatud 23.05.2022.

Eesti Vabariigi lastekaitse... = Eesti Vabariigi lastekaitse seadus 2010; <https://www.riigiteataja.ee/akt/13246899>. Vaadatud 17.05.2022.

Haldre, Kai 2016. Abordist ja absolutismist. – Eesti Ekspress. Arvamus, 2. nov.; <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/76068467/abordist-ja-absolutismist>. Vaadatud 01.04.2023.

Holt, Brenda 2021. Teismeeas lapsevanemaks saanud emade haridustee kaardistamine ja katkestamise põhjused Lääne-Eesti näitel. Lõputöö. Tartu Ülikooli Pärnu kolledž; <http://hdl.handle.net/10062/73017>. Vaadatud 18.05.2022.

Jeremiah, Emily 2006. Motherhood to Mothering and Beyond: Maternity in Recent Feminist Thought. – Journal of the Association for Research on Mothering, vol. 8, No 1–2, 21–33; <https://jarm.journals.yorku.ca/index.php/jarm/article/view/5011/4205>. Vaadatud 28.12.2022.

JKM = Johannes Mihkelsoni Keskus 2023; <https://www.jmk.ee/>. Vaadatud 26.05.2023.

Joon, Silja 2012. Loovus aitab noortel elada ja kasvada. – Pärnu Postimees 5. sept. kl 9:35; <https://parnu.postimees.ee/961896/loovus-aitab-noortel-elada-ja-kasvada>. Vaadatud 28.05.2022.

Justiitsministeerium 2022. Eestis tõusis seksuaalse enesemääramise eapiir 16. eluaastale. <https://www.just.ee/uudised/eestis-tousis-seksuaalse-enesemaaramise-eapiir-16-eluaastale>. Vaadatud 03.01.2023.

Karistusseadustik 2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13260320>. Vaadatud 17.05.2022.

Kiilaspä, Karin 2018. EBATAVALISED EMAD: teismeeas vanemaks saanud noored naised räägivad emaks olemise kogemustest. Magistritöö. Tartu Ülikool; <http://hdl.handle.net/10062/60987>. Vaadatud 18.05.2022.

Koppel, Katre 2015. Esoteeriline keha ja spirituaalne sünnitus uusvaimsuse miljöös Algallika kogukonna näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool; <http://hdl.handle.net/10062/47300>. Vaadatud 18.05.2022.

Leese, Maggie 2016. The bumpy road to ‘becoming’: capturing the stories that teenage mothers told about their journey into motherhood. – Child and Family Social Work, vol. 21 issue 4, 521–529; <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/cfs.12169>. Vaadatud 03.01.2023.

Lévesque, Sylvie, Claire Chamberland 2016. Resilience, Violence, and Early Pregnancy: A Qualitative Study of the Processes Used by Young Mothers to Overcome Adversities. – SAGE Open, jaan.–märts, 1–15; <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2158244016640851>. Vaadatud 03.01.2023.

Lääne Tallinna Keskhaigla 2021. Sünnitus: raseda ja vastsyndinu jälgimine COVID19-epideemia muutunud tingimustes. <https://www.keskhaigla.ee/wp-content/uploads/2020/04/Syunnitus-raseda-ja-vastsyndinu-jalgimine-COVID19-epideemia-muutunud-tingimustes-v4-19.01.2021.pdf>. Vaadatud 28.05.2022.

Maarits, Merit 2017. Arstid: keisrilõige on endiselt liiga riskantne, et seda niisama lubada. – ERR Novaator, Tervis 4. okt.; <https://novaator.err.ee/634157/arstid-keisriloige-on-endiselt-liiga-riskantne-et-seda-niisama-lubada>. Vaadatud 25.05.23.

Mason, Jennifer 2002. Qualitative Researching. – Teine, täiendatud trükk. Trowbridge, Wiltshire: SAGE Publications.

O'Reilly, Andrea 2010. Sociology of Motherhood. – Encyclopedia of Motherhood. Toim. Andrea O'Reilly. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc, 1137–1141.

Pelgulinna Sünnitusmaja 2023. Ämmaemanda vastuvõtt; <https://www.synnitusmaja.ee/osakonnad/raseduskeskus/raseduse-jalgimine/ammaemanda-vastuvott/>. Vaadatud 08.05.2023.

Perekonnaseadus 2010. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603>. Vaadatud 17.05.2022.

Raseduse katkestamise ja... = Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus 2009; <https://www.riigiteataja.ee/akt/13111320>. Vaadatud 17.05.2022.

Raseduse katkestamise ja... = Raseduse katkestamise ja steriliseerimise seadus 2015; <https://www.riigiteataja.ee/akt/120022015011>. Vaadatud 17.05.2022.

Rätsep, Heidi 2009. Peredele suunatud teenuste kättesaadavus ja vastavus teismeliste emade vajadusele. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Sotsiaalkindlustusamet 2023. Noortegarantii tugisüsteem; <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/ngts>. Vaadatud 30.05.2023.

Statistikaamet 2022a. RV033: SÜNDIMUSE NÄITAJAD; https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__demograafilised-pehinaitajad/RV033. Vaadatud 31.12.2022.

Statistikaamet 2022b. RV129: ELUSSÜNDINUD EMA VANUSE JA SÜNNIJÄRJEKORRA JÄRGI; https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikusundmused__sunnid/RV129. Vaadatud 31.12.2022.

Tervisestatistika ja terviseuuringute = Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas 2022. RK01: Raseduse katkemised/katkestamised liigi, naise vanuserühma ja elukoha järgi; https://statistika.tai.ee/pxweb/et/Andmebaas/Andmebaas__01Rahvastik__03Abordid/RK01.px/. Vaadatud 03.01.2023.

Tohv, Karolin 2014. Teismeliste vanemaks saanute heaolu käsitleused. Magistritöö. Tartu Ülikool; <http://hdl.handle.net/10062/43545>. Vaadatud 18.05.2022.

Toomemets, Katharina 2021. KAS ISAD ON OODATUD? | Vaata, millised reeglid kehtivad tugiisikutele ja sünnitajatele sünnitusmajades üle Eesti. – Õhtuleht 28. okt. kl 12:57; <https://laps.oh tuleht.ee/1046964/kas-isad-on-oodatud-vaata-millised-reeglid-kehtivad-tugiisi-kutele-ja-sunnitajatele-sunnitusmajades-ule-eesti>. Vaadatud 29.05.2022.

Tsiviilseadustiku üldosa seadus 2009. <https://www.riigiteataja.ee/akt/13161687>. Vaadatud 17.05.2022.

Varep, Anu 2014. Teismeeas emaks saanute arvamused enda toimetulekust ning tulevikuplaanidest. Magistritöö. Tartu Ülikool; <http://hdl.handle.net/10062/43521>. Vaadatud 18.05.2022.

Yardley, Elizabeth 2008. Teenage mothers' experiences with stigma. – Journal of Youth Studies, vol. 11 issue 6, 671-684; <https://doi.org/10.1080/13676260802392940>. Vaadatud 18.05.2022.

Summary

The aim of this Bachelor's thesis was to map the experiences of women who became mothers, while they were minors. I also wanted to investigate what kind of attitude they experienced from their loved ones, national institutions and media. Five interviews were conducted. The theoretical framework is based on Judith Butler's theory of performativity and feminist term „mothering“.

The experiences of young mothers were similar, yet different. For example, their previous knowledge of teenage mothers, as well as family backgrounds, were unlike, not to mention the circumstances of how and why they got pregnant. They experienced different fears, health, relationship and financial problems while pregnant and raising their child/children. Yet, at the same time, the interviewees were similar. First of all, they lived in the same country, so they experienced the same sometimes restrictive laws imposed on underage parents. They could finish their schooling thanks to Estonia's flexible education system, which all of them did to some extent. Also, all of them had complications with the medical system when they did not receive proper care or had to endure derogatory behaviour from doctors. Stigmatization from other strangers and the media was noted. All women had some kind of problems in their family life before they got pregnant, but most of them were solved when the child/children were born, for example with parents offering their child, grandchildren/children and sometimes their grandchildren's father a place to stay. With pregnancy and becoming a mother, the women matured a lot and began to rethink their path in life.

Lisad

Lisa 1. Küsimuskava

1. (Sissejuhatavad küsimused/tutvumisküsimused)
 - a. Mis aastal sa sündisid?
 - b. Kust sa pärit oled?
 - c. Milline pere sul oli?
 - d. Kus sa koolis käisid?
 - e. Mis punktis olid sa oma elus enne (oma esimese lapsega) rasedaks jäämist?
 - i. Milline nägi sinu elu välja, kas käisid tööl, koolis, kas sul oli hobisid?
 - ii. Milline oli olnud sinu haridustee üldiselt, näiteks et kas käisid ka gümnaasiumis või kutsekoolis?
 - iii. Kui käisid tööl, siis milline oli sinu töökogemus?
 - f. Milline on sinu elu praegu võrreldes selle ajaga: millega sa praegu tegeled, kas käid tööl, koolis või pühendud ainult laste kasvatamisele?
 - g. Mis on su lapse nimi (või laste nimed)?
 - h. Kui vana su laps on?
2. Mida sa teadsid ja arvasid teismelistest emadest enne rasedaks jäämist?
3. Milline oli sinu rasedaks jäämise situatsioon?
 - a. Kas lapse isa oli sinu poiss-sõber?
 - b. Kas sa tahtsid emaks saada?
 - c. Kas rasedus oli ootamatu?
4. Kuidas suhtusid sinu lähedal olnud inimesed (nt lapse isa, perekond, sõbrad, koolikaaslased, õpetajad, töökaaslased) sinu rasedumisesse?
 - a. (kohe või hiljem) Kas nende suhtumine on muutunud? Kui on, siis kuidas?
 - b. Kes olid sulle raseduse ajal toeks?
5. Kuidas kulges sinu jaoks rasedus?
 - a. Milline oli see aeg emotsionaalselt?
 - b. Kuidas kulges ka ämmaemanda- ja arstivastuvõttudel käimine?
 - c. Millised olid sinu hirmud?
6. Kas sa tegelesid mingil viisil oma raseduse toetamisega ja sünnituse jaoks valmistumisega, nt kasutasid beebi kasvu jälgevaid äppe, võtsid vitamiine, lugesid raamatuid raseduse kohta, uurisid internetist igasuguseid rasedusega hakkamasaamise nippe, käisid sünnituseks ettevalmistuvates trennides?
7. Milline oli sinu sünnituskogemus?
 - a. Kuidas möödus haiglas veedetud aeg?
 - b. Kes olid sulle sünnituse ajal ja peale sünnitust toeks?
 - c. Milline oli ämmaemanda/arstide/töötajate suhtumine?
 - d. Kas soovid, et ämmaemanda/arstide/töötajate töötamisviis ja haiglasüsteem oleks kuidagi teistsugune olnud?
 - i. Mis oli hea või meeldiv?
8. Millised olid esimesed nädalad peale lapse sünni?
 - a. Kuhu sa haiglast elama tulid?

- b. Kes sind aitasid?
9. Kuidas on läinud lapse esimesed eluaastad ja hilisemad eluaastad?
 - a. Kuidas on kulgenud lapse areng?
 - b. Millised on olnud rõõmumomendid?
 - c. Millised on olnud raskemad hetked?
 - d. Kuidas said (ning saad praegu) individuaalselt ja emotsionaalselt hakkama?
 - e. Kust sa said (ja saad praegu) tuge?
 - f. Kuidas kulges siis (ja kulgeb praegu) arstivastuvõttudel käimine?
 - g. Kus sa lapse kasvamise ajal oled elanud? Kas elukoha leidmisega on olnud probleeme?
 10. Kuidas oled sa hakkama saanud riiklike süsteemidega (nt lapse registreerimine, vanemahüvitise taotlemine, nii riiklike kui ka kohalike toetuste taotlemine, esimese dokumendi taotlemine, lasteaia järjekorda panemine jne)?
 11. Kas oled midagi tähele pannud võõraste suhtumises (nt inimesed poes, tänavatel, teenindajad) sinusse kui vanuselt noorde emasse? Kui oled, siis kuidas sa kirjeldaksid võõraste suhtumist? Oskad sa mõne konkreetse näite tuua?
 12. Kas sa oled tähele pannud alaealiseid või teismelisi emasid puudutavaid arvamusi internetis, meedias jne?
 - a. Kui oled, siis millised need on?
 - b. Mida sa nendest arvad?
 - c. Kas sa saad mingis mõttes nendest arvamustest aru või mitte? Seleta.
 13. Kas sa suhtled teiste samavanuste laste emadega (nt ka FB grupid, beebiüritused)?
 - a. Kuidas sa kirjeldaks nendega läbisaamist?
 - b. Millises vanuses on üleüldiselt teised emad, kellega suhtled? Kas oled jäänud mõnda emade gruppi, kus on nt ühendavaks lüliks lapse vanus või hoopis ema vanus?
 14. Kuidas sa oled emana kasvanud ja arenenud nende etappide (rasedus, sünnitus, lapse eest hoolitsemine) jooksul?
 15. Kuidas sa oled inimesena ehk indiviidina kasvanud ja arenenud nende etappide (rasedus, sünnitus, lapse eest hoolitsemine) jooksul?
 16. Millised on olnud peamised raskused?
 - a. Kuidas sa nendega toime tulid?
 - b. Kes olid sinu peamised toetajad ja aitajad?
 17. Millised on olnud õnnelikud momendid või mis on sind selle aja jooksul rõõmsaks ja õnnelikuks teinud?
 18. Mida sa teeksid tagasi vaadates teisiti?
 19. Kui sul on ka teised lapsed, siis võrdle natuke nende rasedusega, sünnitamisega ja kasvatamisega seotud kogemust oma esimese lapse saamise ja kasvatamise kogemusega.
 20. Kas on veel midagi, mida sa tahaksid lisada?

Lisa 2. Informeerituse leht ja nõusoleku vorm

TARTU ÜLIKOOL

Uurimus „Alaealiselt emaks saanute kogemustekond ja ühiskondlik suhtumine noortesse emadesse“ – Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna bakalaureusetöö

Informeerimise ja nõusoleku vorm uuringus osalejale

Miks selline uurimus?

Minu, **Katri Pajusalu**, eesmärgiks on koguda noores eas esmakordselt lapse saanud naiste kogemusi, et nende põhjal kaardistada tänapäeva Eesti alaealisena emaks saanute emadustekonda. Tahan teada, millised otsused olid seotud noores eas rasestumisega, kuid samas ka küsida, kuidas rasedus kulges, kuidas on elu sujunud peale lapse saamist, kes on olnud noorele emale toeks ja kas riiklike süsteemidega on olnud probleeme. Millised on olnud just Sinu jaoks raskused, aga samas ka rõõmumomendid? Üheks minu sihiks on samamoodi kirjeldada seda, milline on ühiskondlik suhtumine alaealistesse emadesse ning selle väljaselgitamiseks on oluline kuulata Sinu tähelepanekuid. Uurimus on üliõpilastöö ja järgib kõiki Tartu Ülikooli poolt teadustöödele kehtestatud printsiipe.

Keda otsin?

Otsin naisi, kes said esimest korda emaks alaealisena ehk 17-aastaselt või nooremana, kuid kes on praeguseks juba täisealised. Oled sobiv kandidaat, kui Sinu esimene või ainuke (alaealisena saadud) laps on kuni 10-aastane.

Mida ja kuidas ma teen?

Soovin Sinuga vestelda sellest, milline on olnud Sinu elu, milliseks kujunenud Sinu kogemused ja mida Sa tahaksid oma muljetest esile tuua. Kuigi olen varasemalt mõned küsimused ette valmistanud, toimub intervjuu vabas vormis ning iga hetk on Sul võimalik meie vestlus katkestada, minu esitatud küsimused ümber sõnastada või rääkida sellest, mis sinu enda jaoks tundub seoses emadusega tähtis. Intervjuu kestab üks-kaks tundi ja selle ajal teen ma paberile märkmeid. Kui vestluse jaoks on muutub hetke leidmine väga keeruliseks, siis saame ka Sinu lapse (või laste) kohaloluga hakkama.

Peale esmase intervjuerimisprotsessi lõppu, mis juhtub ilmselt veebruaris või märtsis 2022, toimub üks fookusgrupi intervjuu, kus minuga vestelnud emad saavad rääkida ka omavahel oma kogemustest. Valmistan küll mõned küsimused aruteluks ette, kuid vestluse suund sõltub osalejatest endist – kõik teemaga seoses tekkinud mõtted on teretulnud. Fookusgrupi intervjuus osalemine ei ole kohustuslik, kui oled ka varem nõustunud minuga tegema privaatintervjuu.

Kus me kohtume?

Kohtume Sinu jaoks mugavas kohas, olgu see sinu kodu, lemmikkohvik või mõni muu paik. Lapse või laste kohalolu ei ole takistuseks. Fookusgrupi intervjuu asukoht veel selgub. Uurimuse keskus on Tartu, kuid Mandri-Eesti siseselt olen valmis Sind intervjuerima ka mujal.

Vestluse lindistamine ja anonüümsus

Oleksin väga tänulik, kui nõustud meie vestlust (või vestlusi) lindistama, sest uurimuse analüüsifaasis on lindistusest palju abi. Lindistusi võib mõnel põhjusel teksti (kokkuvõtte/litereeringu) kujul sattuda lugema üks minu kahest juhendajast, kuid selleks hetkeks oled Sa juba anonümiseeritud. Ka hiljem valmivas bakalaureusetöös oled Sa anonümiseeritud ehk ei sinu ees- ega perekonnanime avalikustata ning mainimata jäävad ka muud Sinule spetsiifilised detailid, mille järgi võib olla võimalik sinu isikut kindlaks teha, näiteks seejuures su lapse nimi ja täpne elukoht. **Iga hetk enne bakalaureusetöö valmimist on Sul õigus uurimuses osalemist loobuda** ja sellisel juhul Sinu andmeid analüüsiks ei kasutata.

Vestlustele järgnev

Peale kõikide vestluste analüüsi ilmub kevade lõpus see uurimus minu bakalaureusetööna, mille võin Sulle ka saata. Minu bakalaureusetöö laaditakse ka üles Tartu Ülikooli andmebaasi DSpace, et hiljem saaksid seda teised uurijad ja huvilised lugeda.

Kontakt

(Facebook) Messenger: Katri Pajusalu, meil: katri.pajusalu@gmail.com, telefoninumber: +372 5301 5064

NÕUSOLEK uurimusele „Alaealiste emade kogemusteekond ja ühiskondlik suhtumine noortesse emadesse“

Mind on teavitatud uuringust ning ma olen teadlik selle eesmärgist, sisust ja läbiviimise viisidest. Olen nõus, et minu poolt edastatud kasutatakse bakalaureusetöö loomes, ja seejuures olen nõus, et minult kogutakse infot, seda töödeldakse ning kasutatakse uurimuse analüüsis. Olen teadlik, et mul on õigus igal hetkel uuringus osalemisest loobuda.

Nimi ja allkiri: _____

TÜ etnoloogia tudeng Katri Pajusalu, allkiri: _____

Kuupäev: _____

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Katri Pajusalu,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Alaealiselt emaks saanute kogemusteekond: etnoloogiline juhtumianalüüs“,

mille juhendajad on Jaanika Jaanits ja Kirsti Jõesalu,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Katri Pajusalu

30.05.2023